

886-32 644

886-32

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

I

ОН ЗНА СВЕ

ПРИЧА Л. К. ЛАЗАРЕВИЋА

НОВО ОРУЖЈЕ

ПРИЧА СИМЕ МАТАВУЉА

ОВИМ ДВЕМА ПРИЧАМА АКАДЕМИЈА ЈЕ ДОСУДИЛА
МАРИНОВИЋЕВУ НАГРАДУ ЗА 1890 ГОДИНУ

У БЕОГРАДУ

У СРПСКОЈ КРАЉЕВСКОЈ ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ
1890

Цена 1 динар

Univerzitetna biblioteka

I Br. 15372
KRAGUJEVAC

70

ms. ~~1713~~
4621

I

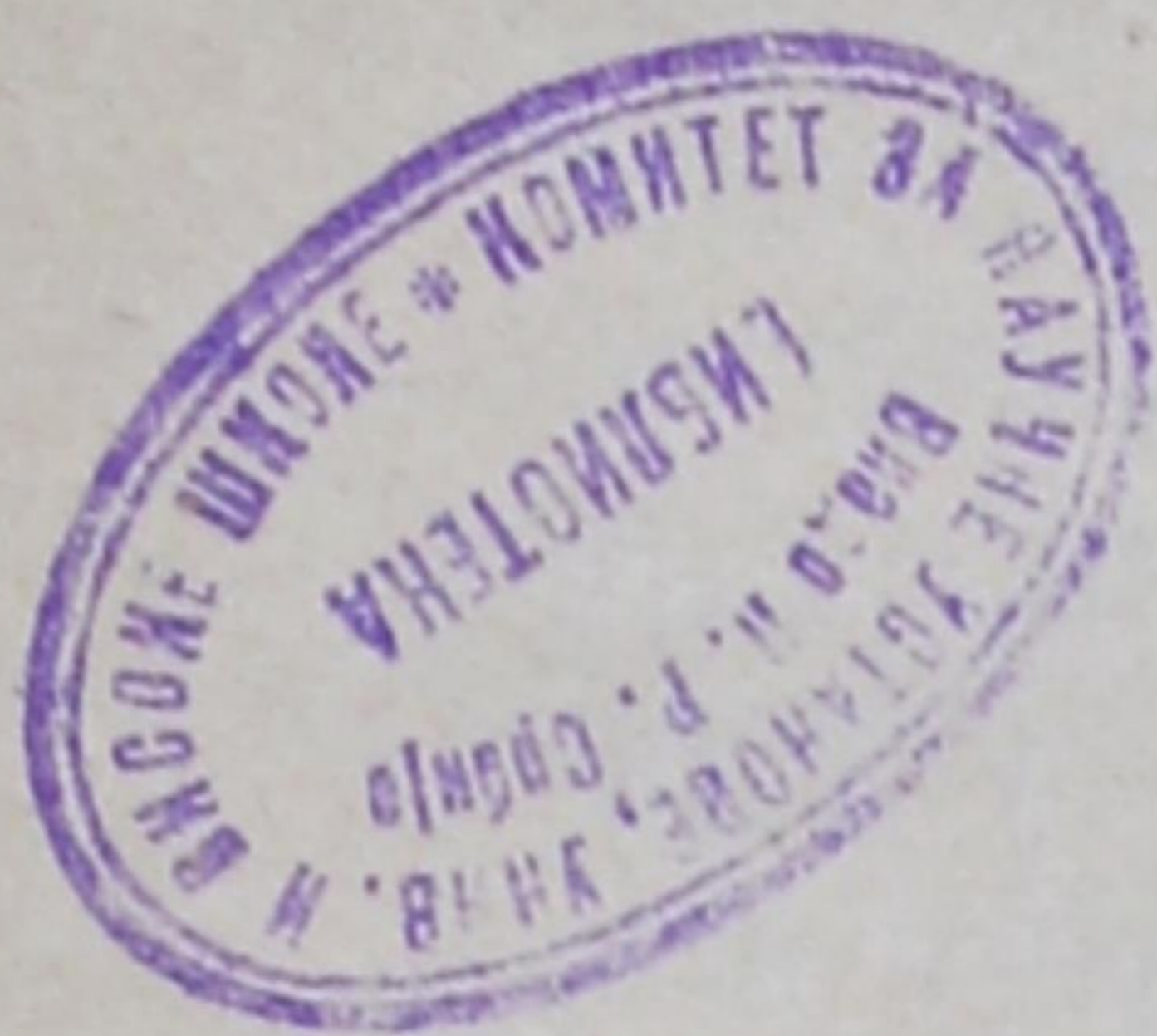
ОН ЗНА СВЕ

ПРИЧА Л. К. ЛАЗАРЕВИЋА

ОН ЗНА СВЕ!

У оно доба људи нису спавали ни седали, већ посртали с носа на уста и с уста на нос; с ногу су јели ..... али, да почнем с почетка!

Не може се казати да се није учио, али се владао до зла Бога рђаво!

Не би га иначе ни истерали из школе!

Не знам на нас друге, али на њега школа није имала никаква васпитна утицаја.

Он је се, покрај свега другог, и давио, и то три пут! А то неће учинити ни једно добро васпитано

дете! Три пут! Два пут у Сави на купању, а један пут на бари, кад је пропао кроз лед..... Он је био бијен пред сва четири разреда, што је насред пијаце испрегао коња из циганских кола и одјахао га низ чаршију..... Он је конструјисао у скамији пред собом фину рупицу, у њој сакрио иглу на концу, и кад ко седне на то место пред њим, он само тргне конац и — наравно! А кад се дигнеш, не видиш ништа! Да Бог ме да се овај угурсузлук није могао сакрити оку професоровом, тим мање, што је увек онај који је седео пред Вучком по два-три пут на часу скакао и дерао се, а при том није дизао руку у висину.

Он је .....

Онога судбоноснога дана, он је, као и увек, био наш цар. Њих је пак предводио Ђокица Ђурић. Ђокица, који је био врло mudar цар и врло пажљив војсковођа, склони гро своје војске у кошару, у његовој ав-

лији, и само нас је појединим деташованим одељењима иза дрвљаника и стрељачким ланцем иза тарабе узнемиривао. Ми напунимо шпагове каменицама, једним јуришем узмемо тарабу и нађемо се у њиховој авлији. Тада са отлукане полетеше каменице тако нагло, да наш центрум у неред уступи, а крила почеше већ да се враћају преко тарабе. Ики разбише главу, Маркића ударише у леђа тако, да он поче плакати, и напусти бојни ред, претећи да ће нас све сутра тужити професору. Вучко, наш цар, видећи да код наших трупа нагло опада морал, командује «јуриш!», али се нико не усуђује на утврђена непријатеља. Тада се и он врати и прескочи тарабу, извади ножић, па нас повија дерући се: «Свакога ћу пробурозити ко не јуриша!» Ту није било шале! Ми се очас поново нађосмо с ону страну плота, и полетесмо сложено напред, вичући «јуриш!» и лупајући каменицама у отлукану.

Непријатељ се убрзо поколеба, и напусти своје утврђене положаје. Видећи да им је пресечена одступница, они с отлукане поскакаше доле на ђубре. Неки се предадоше, а неки потражише спасенија у бегству. Разјарен њихов цар, Ђокица, неустрашљиво полете међ нас, устреми се на Вучка; млатну га једном дурунгом по глави, па и сам наже да бежи. Али се Вучко стиште за њим, стиже га, и протера му ножић кроз бутину. Крв процури кроз панталоне. Ми се с вриском разбегосмо, и поређасмо по плоту, чекајући преплашено како ће се све свршити? Тада дотрчаше старији и — одведоше Вучка у апс! У прави апс! Где су прави апсеници! — У начелништво!.....

Тада, у другом разреду гимназије, њега истераше из школе.

Чисто нам је лакнуло! Нисмо га ми мрзили — сад се нешто мислим! — него смо му управо завидели и — бојали га се. А како да-

га се не бојимо? Њега, који се није никога бојао!.....

Па ипак!

Брата Видака бојао се као Бога!
Томе Видаку, који је тада био калфа, тужили смо се и ми, и јадна њихова мати, и учитељ, па доцније чак и директор гимназије.

Директор му је много гледао кроз прсте.

Али кад им мати умре, није нико више долазио да кука и плаче око директора; те онога дана, кад га пустише из апса, истераше га и из школе. Њега: Вучка Теофиловића!

После му је израдио брат Видак да га приме за шегрта у исту радњу, где је и он био калфа. И кажу да га је Видак душмански био! Све га, кажу, ногама газио!

Од то доба он је почео да се губи између нас, али успомена оста; и дуго дуго још после тога он је био наш јунак, наш недозвољен идеал!

Ми смо ваљда већ свршавали лицеј, кад је његов брат Видак почео за себе радити, и њега узео себи у радњу као калфу.

Кажу да га Видак, од како га је узео себи у радњу, није више ни прстом кључио..... А шта ти ту није било?!.....

Један пут послао га Видак по вересију. Вучко дође у једну варошицу, покупи вересију, и да све на клопу. Сад се нашао и над попом попа! Сад се и он збунио. Кући не сме, а не зна куда ће? У то доба неки Циганин, који је водао мечку, разболи се на мртво. Вучко докопа ону мечку, па стане водати по варошици, и — у вече је имао толико новаца да опет окуша срећу у клопи. До поноћи већ је тако довео у ред своје финансије, да га је зора затекла на путу, далеко од те варошице.

Кажу да од то доба није више играо карата, али страст за коцкањем је остала, и документовала се

у игрању крајцара. Игри, која је као што знате, готово искључно дечија, али се он ипак њоме забављао и дуго још доцније.

Исто тако кажу да му Видак није хтео ни речи рећи, кад је чуо шта се десило у оној варошици.

Још је неко саветовао Видаку:

— Море, што ти ово мало не попритегнеш?

— А што?

— Ама, море, није то ситна ствар! хоће он један пут сатрти све твоје имање!

— Нити га он може сатрти, нити хоће, каже Видак немарно.

— Море, он *неће*, али ће учинити, па после кад види да нема куд, а тебе се боји.... пиха! Може се и убити!

— Па свакако је господар од себе и своје главе, рече Видак позеленевши. А и ти би, вели дркћући од љутине, боље чинио да гледаш своја посла. Теби, чини ми се, нисмо ни-

један ништа дужни; нити нас ти иједног хлебом храниш!

Онај пријатељ, наравно, види да ту не вреди тупити зубâ, па се није ваљда човек ни за једног више ни заузимао.

Али баш од тога дана Видак као да поче блаже, некако дружевније поступати с Вучком.

Дотле је он говорио Вучку:

— Иди одмах код Маринка магације, па ћеш му казати, да сам ја казао.... и т. д.

А од то доба рећи ће:

— Скочице, Бога ти, до Маринка магације, па гледај, како знаш, да он ону нашу ствар ..... и т. д.

Дотле је он с Вучком говорио највише погледима — речи су у њега у опште биле скупе — а од то доба је узео онај тон који се чеше о затегнуту интимност. Само и од тог доба, као и дотле, не би учинио ништа што би налик било на каку изјаву љубави и братинске нежности. —

Поверавао му је, као и дотле, неограничено све, и увек је за обојицу кројио подједнаке хаљине. И то је све!

Јест истина! И дората је давао Вучку погдешто да га јаше. А иначе — ником! — Оно, истина, тешко да би га ко други, осим њих двојице, и смео узјахати.

У оно доба људи нису спавали ни седали, већ посртали с носа на уста и с уста на нос; с ногу су јели ..... али, да Бог поможе!

Видак се за коју годину помеша међ' прве газде, и једног дана јави се он за моју сестру од тетке, Илинку Теча-Тодорову!

Испит и прстен био је заједно — као и обично у оно доба.

Теча-Тодор зовнуо је неколико својих пријатеља. Видак дође с бра-

том и с неколико својих знанаца. Вучко је нашао шаркијаша и гај-даша.

У соби је владала тиха свечаност и нешто хладно, као оно на станици кад је већ три пут звонило, вагонска врата залупљена и чека се на писак локомотиве.

Устаде поп. Устаде и Видак и Илинка.

Поп изговори «неколико поучних речи о браку.» Па онда упита њих двоје хоће ли се? — Одговорише да хоће.

Сад почеше љубити руку. Нај-пре попу и Теча-Тодору, па онда по редом старијим људима.

Честиташе им. И воз као да већ хтеде да се крене, и Стојан Приклапало већ намигну на Цигане да сви-рају и на девојке да служе вином.

И Илинка пође у кухину.

Тек уједан пут Видак се диже и викну:

— Илинка!

Она стаде као свећа, обори очи и поцрвене.

— Видиш, рече Видак тако не-
како озбиљно, још нешто има ве-
черас да се сврши..... Прво: ево овај
прстен!

Он скиде с руке прстен па јој
га пружи. Илинка га стидљиво при-
хвати двема прстима.

Он се онда окрете брату и баци
му један од оних погледа, који се
бацају добро васпитаној деци, кад
треба да изађу из собе:

— Отрчиде ти кући, те види јесу
ли млађи свуда погасили ватру!

Вучко истрча пре него што је
Видак и свршио своју заповест.

Тада се Видак окрете Илинци:

— Још нешто! рече он. Видиш:
ово је мој брат! Ти већ знаш! Он
је онако мало детињаст, али му и
приличи..... Ако нема ни оца ни
мајке, није опет сироче..... Има ко
се брине за њега!..... Најбоље је
сад да ти кажем..... Видиш: прво

њега да гледаш, па онда мене .....
 Хоћу да му је кошуља с кошуљом,
 чарапа с чарапом ..... Најпре хоћу
 њему да полијеш, па мени; њега да
 послужиш, па мене!.. Њега немој
 увредити ни на жао му учинити, а
 мени већ ..... како ти воља! ..... Ви-
 диш! ..... То и ти, Газда-Тодоре, да
 чујеш!

Теча-Тодору као да не би баш
 по вољи ова погодба. Он се намр-
 шти и одби руком:

— То је ваша ствар! ..... Како
 се вас двоје наредите.

— Е, је ли тако, Илинка? обрте
 се Видак опет њојзи.

Она климну главом.

— Упамти само то! А сад .....
 Сад можеш ићи куд си пошла!

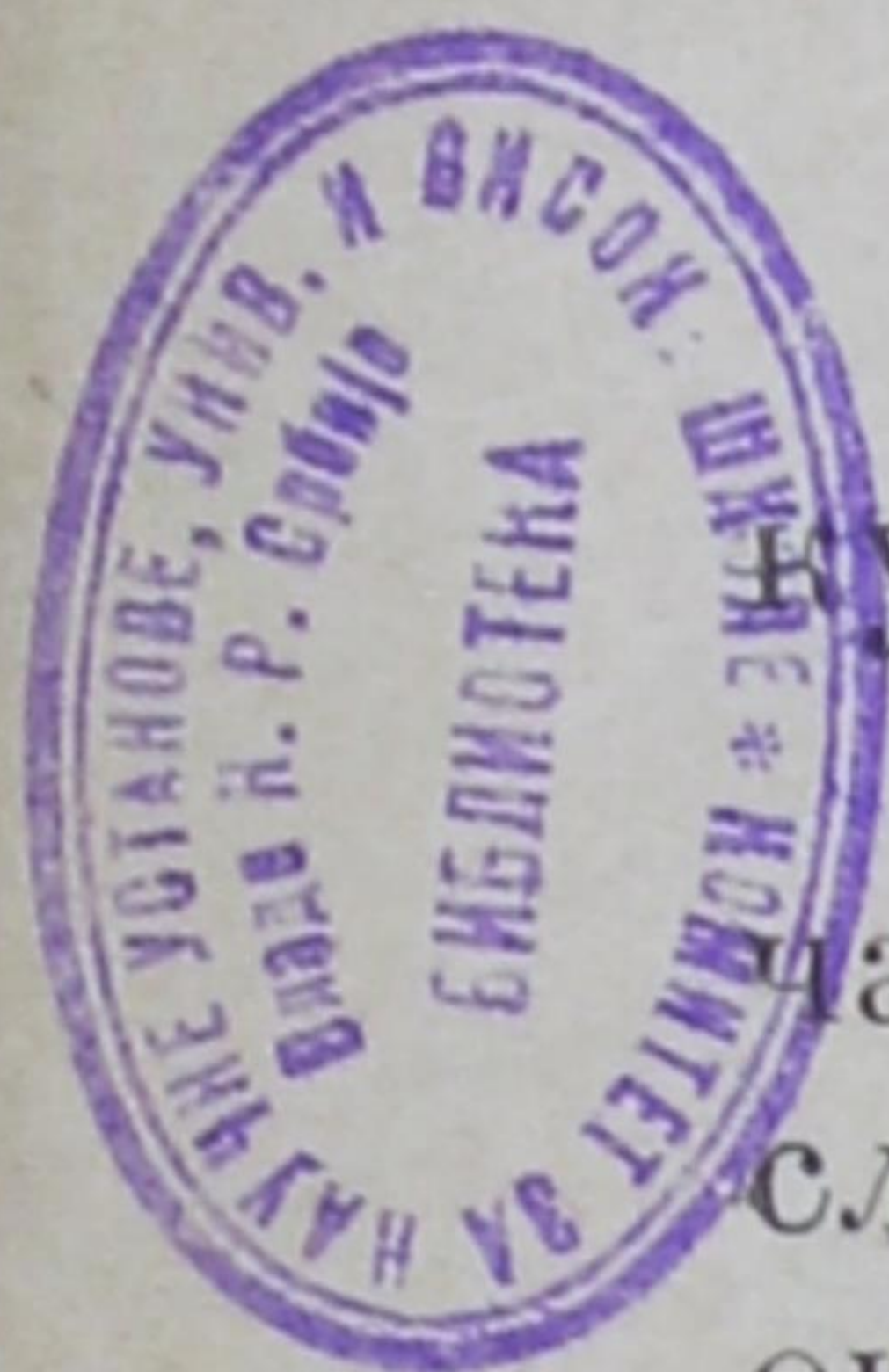
Она изађе. Одмах унесе вино и
 свакојако мезе. Убрзо Стојан При-
 клапало поче наздрављати. Друштво
 се развесели. С авлије чу се гајдаш
 и топот ногу у такту. У кухини Ву-
 чко међ девојкама, натерао фес на

око, а шаркијаш иза њега бије по
жицама и одсеца :

Ту'ни, ја'на, ту ногом,
Ето праха под ногом !

И у соби Цигани развалише вили-
це и полегоше по ћеманетима. Бубањ
у мозак пробија ! Вино као гром !

Кад сам после три године дошао
кући, одмах похитам Илинци.

Кад сам ушао код њих, видим
чак у дну авлије, крај плота, а на-
слоњена на бунар, Вучка. Пођем чак
око чардака, хтевши да га заобиђем
и изненадим. Али, чим сам пришао
ближе, угледам иза плота једно свет-
ло око, и, судећи по зајапреним обра-
зима Вучковим, закључим одмах да је
то rendez-vous. — Хтедох полако да
се сакријем и побегнем. Али у тај пар
погоди ме оно око ! Одмах за тим она
као да се доиста издиже за читав хват
поврх земље, као да доиста «прну»
кад угледа мене, и одлете према кући.

Вучко погледа најпре забленуто пут ње, онда тек опази мене и, хтевши ваљда да ме превари, учини се да ме не види, и стаде једним сврдлићем ревносно бушити један котур дрвета, који је држао у руци.

И ја се, наравно, чиним невешт:
— Еј шта ти то, море, мајсто-ришеш? .... Помози Бог! Како си?

Он скочи и пољуби се са мном:
— Бог ти помогао! Хвала Богу! Како ти? Ето, правим колица моме малом синовцу!

Једва сам чекао да видим Илинку, која је још пре две године родила.

После свију облигатних и необлигатних питања, рекох му да ме води да је видим. И њу и дете!

Боже мој! Кака је то промена! Од девојчице — жена у напон! Дође ми као споменик, који сам видео онога дана кад је откривен усред голе пијаце, а сад се око њега развио питоми и величанствени парк.

Како дивно детенце држи у на-
ручју!

Питао сам је за свашто. Хтео бих
још нешто, али ми тешко иде. На
послетку превалим преко језика:

— Како живиш?

— Добро!

— Знам! А Видак?

— Како?

— Видак! Како те пази? Какав
је човек?

— Пази ме као и отац што ме
је пазио, и, Боже прости, још боље. А
добар је као добар дан, и — зна све!

— Како: зна све?

— Све, па тако! Што год рекне,
онако мора бити! Свака му је реч
света!

— Е, е, Илинка! Ти преда мном
говориш као пред туђином. Па Ви-
дак је, брате, прост човек!

— Прост јест! Али да видиш ти
само! Ако он није учио великих шко-
ла, опет он зна- све науке!

— Зна да Бог ме и како се земља окреће!

— Па зна!

— Шта зна?

— Па како се земља окреће!

Ја се убезекнух. Нисам, наравно, ни мислио водити тако луда разговора, али ме однекуд сам језик поведе. Сад постанем радознао:

— Па добро, од куд он зна како се земља окреће, и од куд ти, као бајаги, знаш да он то зна, и од куд он косанћим да то теби прича?

— Е, прича он мени свашта! Ја њега питам, па он мени прича! Ја — за то што кажеш — ја нађем на ћупу с пекмезом један пут једну хартију, па тамо нешто пише за земљу, па ја питам њега, а он ми каже све!... Јесте, Бога ми!... И каже да су хтели да убију онога што је измислио да се земља окреће, онога..... Гутенберга!... Је ли Гутенберг се зове?

— Не! рекох ја упрепашћен.

— Е не знам сад, настави она простодушно, не знам баш како се зове ..... И Гутенберг је нешто измислио! .... Али видиш сад да он зна све?

— Видим, видим!

Њене се очи засветлише победоносном простодушношћу. Она ме дохвати за руку и уведе у велику собу. На орману под иконом стајала је једна тријестина лепо поређаних и лепо укоричених књига:

— Видиш! каже она, показујући поносито руком на књиге, видиш! Он зна све то! И мени много казује. Ето ово!

Она поче монотono и с усиљавањем гласно читати: «Живот и чрезвичайна прикљученија славнаго Англеза Робинзона Круссе» ..... знам!... То је онај што му се лађа подавила, па је после ..... пиха! ..... све ми је то причао! .... А ово је: «Ру—ко—» Знам!... То је «Руководитељ!» .....

Ту има све, и сваки лек ту стоји и од сваке болести лек!.... А ово је.....

— Остави, молим те књиге! Књиге су ме од куће отерале!

Уђутасмо. Чисто ми је било нешто мутно у глави. Играо сам се најпре с њеним дететом, па после ошљарећи опет поведем разговор:

— Је ли, Илинка, а овај Вучко?

— Шта?

— Како се с њим слажеш?

— Добро, Бог с тобом! Ја како него добро? Девер ми је!

— Знам. Али он је онако.....

— Како?

— Онако — ћалов!

Она поцрвене:

— Ех, ћалов!.... чекај док му падне слеме на теме!... Он је сад још дете!

— Мањ по томе што још игра крајцара. Дете! — а.....

Ја хтедох рећи: «засукао бркове за уши», али то не беше истина, а

с Илинком се није смело говорити у сликама.

— Па дете, ја Бог ме! Он има, хвала Богу, ко се за њега брине! Он — она у целом разговору зваше свога мужа само «он» — он је њему што и мени: и отац и мајка! Па док је нама њега, ми можемо бити како нам драго. Ниједно нећемо гладовати..... ни онако што год..... Он зна све!

— Хм! А пије ли ово дете? Ја хотимнично ударих гласом на «дете» и показах руком у авлију, где је Вучко правио колица детету.

— Пије и пуши, али не пред њиме. Ја му тако скунаторим по коју крајцару да купи духана, и склоним га кад се напије, да га он не види.

— Хм! Не допада се мени то што твој муж њега мало не стегне.

Она спусти дете, које беше заспало, на душему, и чисто се љутито обрте мени:

— Ама кад ти кажем: зна он најбоље шта ради! Он зна све!

— Добро, добро, де!

С каквом слашћу се ја сећам свега онога! .....

У оно доба људи нису спавали ни седали, већ посртали с носа на уста и с уста на нос; с ногу су јели ..... И опет! Све је изгледало као да се сâмо пило, певало, и веселило!

И сам онај туњави Павле био је и добар трговац и добар јунак!

Кад нам једне недеље а после ручка, мало накривљеним, изведоше оседлане коње, ја сам мислио Павле неће умети ни закорачити ..... Још да видиш какав му је коњ!..... Па кад пође да уседне, он некако као разглављен, и као да се пење на крушку ..... Али чим се нађе у седлу — отпут други човек! Као да га заковаше! Коњ издиже главу, фркну, скочи једном-два, па стаде као уко-

пан. А Павле се само стидљиво смеши, брише себи нос рукавом и глади коња шаком по врату .....

Кад изађосмо из вароши, Видак се одмах одвоји од друштва, и стаде заигравати коња по трави крај друма. Коњ му беше отворен дорат и преливаше се на сунцу као скоро орибана тепсија. Он беше од оне кржљаве арапске расе, од које су коњи до скоро били код нас на великој цени, а сада их са свим нестаје. Висок на ногама, кратка тела, пократка врата, мале главе, широких ноздрва и груди, великих очију. Глава и ноге су сама кост и жила, сапи су обично средином лако утолегнуте, као што се то звало «олукли», а из тога олука пружао се право назад и нешто на више реп, који је на разне кицошке начине чешљан, оплетан, на рђаву времену и на чворове увезиван. Ти коњи — да ли по нарави, да ли по рђавој дресури? — нису имали оне достојанствене хладноће и питомости коју би

показао један Арапин или Енглеz и онда кад би га шибао бичем и кад би му остругама парао трбух. На против: они су готово увек укварени, погдешто тако, да је само извештан јахач смео узјахати извешног коња. Кад он савије врат, кад му жиле набрекну, кад развали ноздре и вилице и упрска се пеном из својих жвала, тад он, ма да је мало пре од куће пошао, дакће као да се с трке враћа и дркће као прут. Тада га се чувај! Ни онај немилосрдни ђем са клипом, који се забија дубоко у гушу, не помаже ништа! Савладан ваљда осећањем сујете, он пада у неки занос, и носи, мислиш, у смрт свога јахача. Ама и јахач је неки! Он натерује фес на уво и седи у седлу лако и нехатно као дете у љуљашци. Такога већ познаје коњ, њега трпи, ваљда и воли, али баш као да се њиме поноси, и тада се оба носе и као да се машају руком за облак.

А тај исти коњ, кад пођеш трговачким послом, кад преко њега бациш бисаге и вежеш срцаде у теркије — пође оним ходом, који се зове «раван», и ни дај Боже оне хале! Он зна пред механом прићи уз бињекташ и ногом давати знаке, које су механције већ разумевале, те ти доносиле ча свино, час каву и ракију .....

Ми смо сви ишли широким путем, поигравали, «престројавали се», слушајући Павла, који је јахао неколико корачаја напред, и, правећи се стерешина, командовао нам по војнички. Само Видак што се издвојио, те иде ледином украј пута. Коњ му зечки поиграва, и, где би год видео какав оборен грм, јендек, кладу или бару, он се још издалека рогуши и фркће, знајући да ће га Видак пустити да прескаче. — Ма да смо и ми имали добре коње, и уздали се и у њих и у се, опет смо сви с прикривеним дивљењем погледали на Ви-

дака, који је некако необично лако и немарно, па опет тако поуздано седео на своме дорату. А дорат сав као насапуњен, и из оне пене импозантно се црвене грдне ноздрве као она два црвена фењера ноћу на локомотиви. Са стране, одакле га ми гледамо, засија се често његово око, које као да је искоса на нас бацао; и, ваљда видећи колико му се дивимо, полетао би час на једну, час на другу страну, час напред и упронице — како би га кад Видак дарнуо једним или другим, или обојим листовима.

Јахање опија као вино. Човек појаше од куће с врло «мирољубивом» намером, али, чим уђе у весело друштво и зањиха се у седлу, почиње да губи свест и да се љушка неким херојским сном! Што веселије друштво, тим и коњи немирнији, и ти механички попушташ узду, придајеш листове, и онда се носиш некуда, куда те сама душа води, те

се само на махове очешеш о земљу и већ као да се носиш под облаке.

Павле, који је опет код нас који смо у групи јахали имао најбољег коња, ијахао напред, поигра коња поребарке и гледаше неко време Видака на његову дорату. Ваљда га тај поглед толико савлада, да се он окрете нама и само дрекну:

— Ха сад!

Па пусти коња. А ми само набисмо капе на главе, пустимо дизгине, стегосмо листовима, и онда — духну један ветар поред ушију и очи засузише!

Тако смо летели неколико секунда. Павле беше напред, ја одмах за њим, остали за нама не знам како су ишли. Тек од један пут пирну нешто поред мене. Ја, који сам полегао по коњу и гледао само у плоче стражњих ногу Павлова коња, угледам сад Видака на дорату како пролете поред мене, обиђе и Павла, и, рекао бих, откотрља се на крај света.

И Павлов коњ одмаче мало од мога. Тада Павле диже високо десну руку. Ваљда је што и викао, али ко ће то чути? Тек ја, а видим и они за мношвом, почеше устављати коње. Сад смо се били опет сви зближили и толико само трчали да не изгубимо Видака из очију. Тада он опет скрену с друма на траву, па полете право једној високо затрњеној обали. Ми још више устављасмо. Видаков дорат одскочи од земље, подави ноге и понесе се преко високе обале. Чисто као да нас носи! Ено га на другој страни! Али га у један пут нестаде, и ми нејасно видесмо Видака, где као стрела кад је пустиш из лука полете главачке на земљу! Све се изгуби иза трњака! Павле дрекну: «погибе Видак!» па забоду коњу бакрачлије у трбух. Ми се сви пустимо за њим и убрзо стигосмо на место плачевног призора.

С оне стране, а на два три корака од обале, видесмо један изврнут плуг

и у ручицама његовим предње ноге доратове. Он је лежао поребарке, испружио вилице као мртав, јако му се распињу слабине и од њега се диже пара. Пред њиме тако, да му је преко њушке пребацио једну ногу, лежи Видак, потрбушке, лицем заривеним у земљу, и као што је изгледало без даха и знака живота.

Павле, који је једини с коњем прескочио обалу и први долетео до Видака, чим ово угледа, скочи с коња, забаци му дизгине за ункаш, пљесну се по челу да му одлете фес, па јаукну: «их, их! ја дан ти сам!» И онда паде ничице поред Видака, подметну лактове под лице и поче гласно јецати и трести се целом снагом.

Не знам ко је био између нас најприсебнији, те окрете Видака на леђа. Из уста му је лоптила крв, и цело лице беше умазано крвљу и скоро узораном земљом. Очи су биле изврнуте. Не знам да ли је дисао

Павле по гдешто само дигне главу, погледа Видака, па само јаукне: «их, јадан ти сам!» и брзо опет стрпа лице на лактове, мислећи ваљда да ће се све ово као какав страшан сан, док он жмури, прометнути у веселу јаву.

Од дората се није могло прићи комотно Видаку, те с тога неко запе и извуче плуг испод њега, па га онда удари ногом у трбух. Познато је како ова хитра и јуначна животиња изгледа тако трома, десператна и мртва кад падне, а нарочито поребарке. Дорат, на први ударац у трбух, само јекну, али, на други-трећи, он се неспретно стаде опирати ногама о орање, и, на наваљивање са две-три стране, диже се, стаде као укопан и, с неким тајанственим расположењем и страхом, гледаше онај неред око себе.

И ми смо стајали као луди, не знајући шта да радимо? Неко је само рупцем обрисао Видаку крв и земљу

с уста и лица, али се он не разби-
раше. Договорисмо се да трчимо по
кака кола. Осим Павла, појахасмо
сви коње и разлетесмо се на све
стране. И враћасмо се, и опет тр-
часмо, и на послетку неко доведе за
собом једне добре тарнице.

Претресосмо сено у колима, па
положисмо у њих Видака, код кога
се сад могло опазити да дише, и
чути да му нешто кркља у грудима.

Павле привеза Видакова дората
за чатлов, па сам појаха напред пред
колима. Ми други опколисмо кола и,
шишкајући коње, ћутећи и невесело,
пођосмо уз кола.

Павле се сваки час обзираше по-
гледајући час у кола, надајући се
зар да ће видети отворене очи у
Видака; па бацајући после поглед на
нас, читајући ваљда с наших лица
наше мишљење о стању Видакову.
Али и оно што је видео у колима и
оно што је видео на нашим лицима,
учини те он у један пут скиде фес,

тури га себи на очи, па се преви коњу до ункаша. Ми видесмо само где му се тресу плећа и слабине, и сви бесмо готови да плачемо.

— Ах! мислио сам се ја, шта ће она јадна Илинка? Убиће се, Бог и душа! И шта јој вреди остајати са оним црвом и оним алауком, оним летиветром, оним Вучком!

Од запада као да се неко грдно, велико, црно крило поче надносити над нас, над пут, над васељењу. Већ сумрак, а ми полако улазимо у варош.

На самом уласку, Павле пружи десну руку у висину. Спровод стаде. Он притера коња колима, наже се до самих уста Видакових, после се мало одмаче и оштро га гледаше, па му онда опет принесе ухо. Онда се опет диже, исправи се у седлу, и, нешто размишљајући, гледаше у већ суро небо, па онда тури фес на очи и поче се поново трести. Окрете коња и пође напред, али феса не метну на главу, него га држаше у десној руци,

спустив је низа се. Чини ми се, а не знам из каквог разлога, да неки и од нас поскидаше фесове, кад коњи почеше ударати плочама о калдрму.

Кроз варош се ишло још лакше него пољем. Свет, најпре из радозналости, а после из учешћа, поче пристајати уз кола. Никоме ни на ум не падаше да отрчи напред, да «спреми» фамилију и, што је још главније, да дозове доктора; те тако цео спровод, који је од стопе до стопе растао, иђаше тихо и суморно као облак који изненада носи олуј, град и громове, и заустави се пред кућом Видаковом.

Пошто је била недеља, то је све било затворено. И на Видаковој кући била је затворена и капија, и ћепенци на дућану, и све је изгледало као да затвора очи и обрће главу од овога жалосног призора.

Спровод стаде, и сав свет плашљиво и с учешћем погледаше на капију, из које тада излете Илинка, и

као луда скочи преко точка у кола, и паде по Видаку. Она је јаукала из гласа, али ништа друго није говорила осим: «јаој, јаој, јаој!»

Тада од некуда искрсну и Вучко. Као да се нигде не придржа руком кад ускочи у кола. Стаде у њима усправо као сељачка млада, погледа доле пред собом бесвесна Видака и украј ње тугом убијену Илинку, погледа горе у небо, па опет доле, и онда се целом преданошћу своје душе, силно и искрено као циганка, лупи песницом у груди, па се и сам сроза поред њих двога. Али, као да се о нешто опече, он у исти мах скочи, и крепко ухвати Илинку за раме:

— Диж' се, снако! Глас му дошао звонак и одсудан. Очи му се светле.

Илинка се као послушно дете диже, предвостручена и пресомићена.

— Па он је још жив! викну Вучко некако кличући и гледајући у

небо, као да тамо горе некоме говори. — Силази доле, снако!

Она, послушно и придржавајући се за свет, сиђе с кола, очигледно не разбијајући се шта се од ње ради.

— Деде још један на кола! Викну Вучко оним промењеним гласом.

Неко ускочи у кола. Њих два подхватише Видака и предадоше неколиким рукама, које су биле пружене према колима.

Тако Видака скидоше с кола, унесоше у кућу и у собу, свукоше, обрисаше од крви и положише у постељу. Али се он не разбираше.

Тада Илинка на сав глас јаукну:

— Куку мене, кукавици! Шта ћу јадна са оним сирочетом? И појми да падне по Видаку.

Али се Вучко утаче и придржа је да не падне. Стаде пред њу, истури груди, погледа у таван па се опет лупи шаком по грудима, али у овај мах кокетно и као глумац коме је стало да начини ефект:

— А ја?! Зар ја нисам жив?!
Зар .....

Али га глас издаде. Он тури обе руке на очи, излете на поље, протрча кроз сакупљен свет, дотрча до кочија у којима је Видак доведен, седе на њих, ошину коње и — не-стаде га.

Видак је тешко и равномерно дисао. Илинка се наднела над њега, не миче се и плаче. Ниже ногу Видакових, на патосу, седи прекрштених ногу и с лицем у рукама добри и простодушни Павле. И он се не миче и плаче. У соби је пуно света. Сви нешто шапућу.

У тај пар чу се опет тандрк кола. Она стадоше пред кућу. У собу улете гологлав и разбарушен Вучко вукући за собом доктора.

Кад доктор ступи у кућу, он се најпре с прага још оријентиса.

— Але сви баби на поле!

Вучко отвори широм врата. Иза-ђоше жене па и људи. Илинка и

Павле остадоше само на својим местима.

Доктор приђе, клече поред Видака и послушкиваше га. Пипа му пулс, прислони ухо на груди, заврне капак па гледа очи, завирује око уста, око носа, око ушију. Штипа га по ногама и по рукама. Пипа га и притискује свуда од главе до пете, а кад дође до десног рамена каже: «ја, ја, hat ihm schon!» После му поново брише крв с одртог лица, отвори му око па примиче и одмиче свећу, опет пипа пулс и подиже главу.

Тад се диже и обрте Вучку:

— Он јест так пал? И показа руком: главачке.

— Так пал! рече Вучко, и он показа руком.

— Он је не блувал?

— Не блувал! каже Вучко.

Опет доктор узе пулс и као у некој недоумици слеже раменима.

— Он јест жив? каже Вучко.

— Але так, брату! Видиш он дише!

— Ама хоће буде још жив? каже Вучко.

— Але то Бог зна! Он је не блу-вал, не му је шла крев з носу, не му је шла крев з уха. Пулс — он олет ухвати за пулс и погледа у сат а, као да некоме горе на тавану говори — так и јест: восемдесет! Он може бит не розлупал је там главу где то јест смертно! Але, брату, ти то не розумиш!

— Ама, човече, ја розумим! Само ти мени будеш лечиш брата, ја теби будем платим, ама све жут дукат, хеј!

На докторовом лицу показаше се знаци негодовања и презрења:

— Але ти так прост! То Бог може лечи! Чекај, брату, до јутра, то увидиме! Он сад само зломал ову кост, и мозак у него ....., але ти то не розумиш!

Он показа десну кључну кост. Потом узе једне тканице, те њима увеза Видаку обе руке поврх ми-

шица, па унакрст на леђа притврдивши, укрути у неколико десни зглавак у рамену да се не миче. Приписа неке прашкове и нареди да се на главу трпају хладне крпе.

У оно доба није у јесен било леда ни за пиво, а камо ли за болеснике.

Потом се он диже и оде, обећавши да ће сутра рано доћи.

Чим доктор изађе, Вучко, који је дотле клечао поред Видака и пиљио у доктора, скочи и разгоропади се:

— А што стојиш ти ту, Стојане? дрекну на момка. Тестију па на воду! Живо!

— Ти, снако, дај пет-шест пешкира! Скочи!

— А ти, Павле, брате .... што му је ту му је! .....

Глас му се размекша и поче да га гуши, али се брзо протури у онај нови глас Вучков; глас, који ме текну и подсети на оно срећно доба кад је Вучко као наш «цар» с ножићем у руци викао: «јуриш!»

— Ти, Павле, скочи у апотеку! Ама кад ја мислим да си тамо, а ти већ да си овде! И реци му, ономе апотекару, реци му да добро начини, да не жали јеспапа! Нека да Бог лека, платиће му се што не вреди!

Опет му клизну глас:

— Хајде, мој лепо Павле, мој по Богу брате!

Све се разлете.

Тада Вучко баци на ме један поглед, у коме као да беше нека молба за дозвољење, и онда се простре по Видаку и горко зајеца.

Већ по поноћи, Видак се разабра. Сутра дан доктор кад је дошао констатовао је поново само прелом кључне кости и потрес мозга. Вучку је он објашњавао «што мозак му делал так так!» и мућкао руком; на што је опет Вучко питао: «ама шта то? Није то то, него је то ..... ама знаш, он мораш са свим оздравиш!»

После је доктор опет казао «не розумиш», а Вучко опет «розумим» и и тражио још какав лек, «ама што-год добро, знаш! као оно синоћ!»

Тек Видак је, тешко разбијен, потресен и са сломљеном кључном кости, лежао с изгледом на потпуно оздрављење.

За време његовог боловања, ја сам запамтио неколико ствари, које морам испричати.

Често сам седео с Вучком у дућану, где је он сада био сам с момцима, према којима се био тако променио, да су се они чудили и нису умели да се нађу. Све је био нешто забринут и намрштен. Не знам шта би калфи Јешици те га једном онако срдита дрпну за пеш од гуња и са свим пријатељски позва да играју крајцара. Вучко се зграну, истеже шамаром, и Јешица лупи главом о бадију са зејтином.

— Зар ти, бре, мислиш да је ово механчина, а не трговачка кућа?

Од тога дана, и најстарији калфа поче га звати «газда» Вучко.

Хтео бих, а не знам како ћу вам описати како је Вучко постао некако са свим други човек, са свим други, и опет му је са свим приличило. — Уозбиљио се! Неће ни да говори с његовим пајташима. Каже им: «прођи ме се, молим те; видиш да сам у послу! Знаш да је бата болестан!».... Пази на сваку пару. Не облачи ни недељом нових хаљина. Нигде не стаје. Сад је у дућану; сад у одаји где момци шију гуњеве; сад на чардаку где се прегрће шишарка; сад у магази где отачу ракију; сад у подруму где претачу вино..... Дао Бог берићета! Муштерија навалио, посла на све стране! Пада пара као плева!

Било је ствари које онда нисам ни разумео!

Једног дана уђем у кућу да обиђем Видака. У кухини застанем Вучка с Илинком, нешто шапућу. Кад се

поздравим с њима и добијем одговор да је Видак добро, они без устезања наставе преда мном разговор :

— И да ми даш, молим те, један грош да купим дувана, рече Вучко шапћући. Нисам пушио има три дана!

— Лудаче! рече Илинка вадећи из џепа и дајући му полутак. — А што не узмеш из чекмеџета?

— Немој, молим те!

— Ама што кад он каже?

— Нека, ако! Хвала ти! рече он, и, као дете, подигравајући истрча из кухине.

Једне суботе, после подне, нађем Павла, кога сам био јако заволео од онога дана, нађем га на пијаци, држи једног шарана на прсту.

Он се мило и добродушно и радосно насмеја кад ме угледа, и издиже шарана на прсту :

— Хајде дођи довече к мени на вечеру!

— Нећу, брате, на бећарску част, па да знам да умеш начинити и ала-

ску чорбу. Него знаш шта? Дај тога шарана овамо!

Он ми даде. Ја изберем још два добра икраша из корита преда мном, платим и пођем с Павлом:

— Идем ја сад све ово да дам Илинци да она нама спреми, па до-вече дођи и ти. Знаш како ће бити мило Видаку.

Павле се радосно пљесну рукама, и дође у вече с једном грдном чутуром.

Тек кад смо већ хтели сести за вечеру, дође Вучко из дућана с «пазаром» и с рачуном. Видак му рече да седне да вечерамо, па ће после гледати посла, и ми се одмах наклопимо на рибу, и почесмо «пробати» Павлово вино. Бог ме се омиче! Е после развезосмо разговор, све дође на ред, па на послетку и Вучко хоће да преда Видаку пазар и положи рачун. Ништа не разумем њихов разговор (можда због Павлове чутуре), ама видим где нешто дуго говоре;

и, мало по мало, дође до озбиљних речи. Онда Вучко, онај исти туњави Вучко, поче да лупа руком о софру, да помиње неку вуну, мед, ћитајку, морокошње, гуњеве и шта ти ја знам, и, све више долазећи у ватру, поче по једној хартијци, коју извади из гуњчета, лупати руком:

— А ово?! Је ли ово два пут два: четири?

Видак љутито докопа ону цедуљу из руку Вучкових, и оштро му погледа у очи, па онда у један пут прсну у смех и загрли га:

— Та зар ти, болан, не видиш да се ја с тобом шалим. Ја, треба да знаш, ја .....

Он докопа са стола пуну чашу вина и укап је испи:

— Ја, треба да знаш ..... мени ..... Мени ништа не би било тешко да сам морао умрети! .... Ја сам знао ..... па знао сам да Бог ме! ..... Точи!

Ала смо се после накитили да нико од нас није видео како се Ви-

дак наслонио на ону руку, врх које је сломљена кост, ма да смо сви сматрали за дужност да на то добро мотримо!

Прексутра дан Видак изађе у дућан, истина с увезаним и укрућеним плећима, али тек!

Вучко се одмах повуче и помеша у момке, који од један пут изгубише сав респект према њему. Помислите! Тога дана он цепа једну главњу на дрвљанику, зајапурио се, па даје секиру калфа-Јешици:

— Деде, Бога ти, сустах! Умори ме ова бабетина.

Јешица узе секиру и безобразно се окрете Вучку:

— Хоћу, ако ћеш после да играмо крајцара!

Вучку заиграше очи. У један мах као да се колебаше; али у исто време, а не знајући за што, он осети да би то било сад не само детињасто, него и стидно. Као да нагло

збаци нешто са себе, окрете се на-
мргођен Јешици и пружи му секиру:

— Држи ту секиру, па ради што
ти се каже! Зар хоћеш да .....

Посрамљен Јеша узне секиру и
љутито стаде ударати по главњи.

Вучко пође у кућу. Кад се беше
одмакао од Јеше тури руку у шпаг,
извади један куршум, којим преврће
крајцаре, и завитлаг а далеко преко
куће.

Тога истога дана у вече, пред
вечеру, дошао Вучко у кухину, оку-
пио Илинку те му баци на маст парче
хлеба, и он то „мезетише.“ И ја се
прибијем уз њих и — подмладим се.

Илинка необично весела што је
Видак прездравио. Све се нешто
смешка, намигује на ме па задева
Вучка.

— Је ли, дешо, што је остави,
болан?

— Ђути, молим те!

— Није, Бога ми, не шалим се!

Девојка плаче, уби се! Каже: не мариш за њу!

Вучко скоро да плаче:

— Немој, молим те!

— Ама није, Бога ми ти кажем!

Она каже: од како се он поболоо, ниси јој ни лепе речи казао!

— Немој, снако, жив ти син!

Илинка ућута као заливена. Намигну само на ме и показа очима на Вучка, који побеже из кухине.

— Умре за њом! каже Илинка.

— За овом газда-Станишином? упитах ја. А је ли кака девојка?

— Бог с тобом! Нема је одавде до мора!

— Видео сам да је лепа .....
Него онако .....

— За «онако» је — прођи је се! Кажем ти: нема је ни у трећем царству!

— А хоће за Вучка?

— Пòлуди!

— А он за њом?

— Уби се! Него њен отац нешто као да затеже ..... Неће овај мој Турчин да одреши језик, а све би ишло као подмазано .....

Илинка се уозбиљи и замисли. У један пут се окрете мени као с неким протестом:

— Сви они однекуд Вучка држе за онако некако ..... за лака посла! Ама ја ти кажем: он је један човек да му нема пара! Није га баш ни он много..... Ама тек знаш: он је онако некако одвојио: Зна, брате, све!.....

— Знам, знам! Видим и ја да Вучко није неки ветропир!

За недељу позваше ме на ручак. Позват сам чудновато. Видак ме је звао. Казао сам «добро!» «Не, рече он, него на извесно да дођеш!» «Па да дођем, долазио сам и досад, и не избивам ти из куће!» «Знам, али никако друкчије да не чиниш!» «Ама

Бог с тобом, човече! Само ако будем жив и здрав!»

Дођем, наравно, на ручак. Застанем Вучка у авлији, као и обично, с малим на руци а с очима преко плата. — Обукао се као да је васкрс! Зачудим се и запитам га: «шта је то?» Он слеже раменима: «казао бата!»

Кад уђем у кућу, зачудим се још више. Видим и Видака: турио на се што је имао најбољега! Још ме више зачуди кад видех где му Илинка задева под појас нову, дивно везену дуванкесу, па се измиче да види «како му стоји.» — Па онда он извади дуванкесу испод појаса, и, као кријући је, тури је на прси под џемадан.

Ама шта је ово? Или сам ја луд, или је данас нешто онако од себе лудо? Па Видак и не пуши!

Али сам се тек изненадио кад уђох у собу и видех, осим нераздовојног Павла, још и попа и г. Стојана писара. «А шта ће ова двојица!»

Опет изађем на поље и питам Илинку. Она се смеје детињасто и стежући песнице, као деца кад се нечему особито радују :

— Иди, иди, молим те, у собу! Хвала Богу! Устао човек из мртвих! Данас био први пут у цркви! Па како да нисмо весели?

— А?! То ли је!

Тако је, тако је! И Стојан писар му је ваљда добар пријатељ! Нисам га, истина пре виђао код њих, али ..... А поп? Е, већ то наравно: из цркве га свратио!

Седосмо за ручак. Једосмо, писмо. Сипа, брате, поп оно вино, па као у мешину! А све наздравља! Куцај се — мораш пити. Попџи, обриши бркове, опет попџи! — Написмо се!

— Је ли, Видаче? викну у један пут поп гласно и громко, као да је Видак на пушкомет од њега.

Пијан ли је, луд ли је?

— Чујем, оче! викну Видак и сто тако.

— А како ти се влада овај твој Вучко?

— Зар овај мој брат рођени?

— Ја, он?

— Да Бог чује, никад боље!

Вучко побледе као крпа, а очи му се наводнише.

— Ама па што ти њега не жениш?

— Ама не могу док не видимо најпре има ли чиме хранити жене! А, господин-Стојане?

Сад се направи један театор, из кога се ја на једвине јаде сећам ових појединости.

Устаде поп и скиде читу, уста Видак, уста Илинка, Павле, господин-Стојан, па и ја с Вучком.

Господин-Стојан извади из капута (у оно доба је по који «господин» већ носио «немачки»), једну велику хартију, и поче и он онако лудачки дерући се читати:

«Уговор. Измежду нас два рождена брата, мене Видака и мене Вучка рождене браће Теофилович, отно-

сећи се на чрез наш заједнички труд стечено, наше заједничко и братско имање о томе као што сљедује:” .....

То беше уговор по коме Видак прима свога брата Вучка у ортак-лук и заједницу са собом, и цело своје имање назива њиховим заједничким.

Господин Стојан је грцао при крају. Добри Павле поче на глас јецати, а и нама свима ударише сузе. Вучко приђе руци попу и Видаку, који га исправи и пољуби се с њим у лице. После се Вучко пољуби и с Илинком и с нама другима.

Од суза и од вина, не знам шта је све даље било. Сећам се само да сам се, неко време после тога, обзирао за Вучком и видео га где седи у углу собе, у дну, сâм на миндерлуку.

Ваљда Видак примети кога тражим, па викну:

— О, Вучета!

— Чујем, бато!

— Седи, човече, па замагли! Дај-де, Илинка, онај чибук!

Илинка излете из собе и за један тренутак врати се с једним чибуком од абоноса са грдним ћилибарским такумом.

Видак узне чибук из њене руке, па га даде Вучку:

— Пали!

Вучко се опипа око паса.

— Нутоде! рече Видак. А ти ово што си везла и заборавила!

Он извади ону дуванкесу и даде је Илинци, која је опет предаде Вучку:

— Пали, дешо!

Вучко се намршти. Наби песницу дуваном, па онда наби симсију, Испружи је украј себе, па рече Илинци:

— Викни де, молим те, момка!

— Нека, ја ћу! рече Илинка и дотрча из кухине са жишком у машицама.

Вучко гута дим, а још више пљувачку. Вуче и ћути, док већ у лули

не поче кркљати. Онда истресе, напуни другу и припали је кокицом. Одби дим-два, па преко чибука:

— Вала, бато, она се шишарка сасуши! Дошла већ као барут! Не знам што је чуваш? Ја бих је продао!

— Ама искао нам је и комшија Станиша, па се не погодисмо. Него сам му ја и ова твоја снаха поручили да ћемо довече доћи да просимо за тебе његову Милку, па, ако то срећно свршимо, ласно ћемо се погодити за шишарку. А?

* * *

. . . . .

И испросисмо је. У неко доба ја бацих Циганину плету на бубањ и ухватих Илинку за руку:

— Хајде да се иде! Хајде ја и ти да пођемо, неће ли још когод за нама! Овоме краја нема..... Знаш да ми је глава оволика! .....

Дугоше се и остали. Пођосмо.

— Чујеш Илинка, овај твој Видак и Вучко; па, брате, и Павле и Станиша и сви ови ваши људи, ово онако некако! Буди Бог с нама ..... Чудно!

— Ех, рече Илинка победоносно, не знаш ти још ове наше људе! То ти не стаје ни дан ни ноћ! Они не спавају ни седају, већ посрћу с носа на уста и с уста на нос; с ногу једу ..... И опет свуда стигну и знају кад је чему време и прилика ..... У њих истина изађе и по шест џандара у картама, али један другом дају стотине дуката у четири ока. — И веруј! Знају ти они шта хоћеш! Ето он! Ама он зна све, као један Гутенберг!

— Зна, није вајде, бадјава!

1889.

Л. К. Лаз.

II

НОВО ОРУЖЈЕ

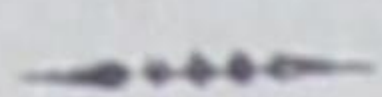
ПРИЧА СИМЕ МАТАВУЉА

Н О В О О Р У Ж Ј Е .

I

... А ти хајде у широке *Дужи*,
Билој кули Ђока Маловића ...

Требињска нахија међаши столачком, невесињском, и никшићском, једнијем крајем спушта се к јадранскоме мору, и има на њему свој велики пристан: Суторину.

У тој нахији, на истоку од Дубровника, западно од Требиња, пукла је долина, коју може коњик прегазити, путничким ходом, за један час, а обиграти могао би је сву колику за непуна два.

То су те гуслареве «широке *Дужи*».

На западу те долине, лицем ка Требињу, наличјем ка јуначком браству Правица̂, сјевернијем боком ка Попову Пољу и племену Бањанима, јужнијем боком ка цести, која веже Дубровник са Требињем, налази се један манастир.

Као што је требињска област најврлетнија, те најнероднија између четрнаест херцеговачких котара, тако је тај манастир, и по старини и по грађевини, најнезнатнији од осталијех дванаест у њекадашњем војвоству Светога Саве.

Али је тај манастир, овијех пошљедњих година, на далеко разглашен као огњиште народнијех буна.

На згодну је мјесту за то. Опасан је селима, а у томе живом вијенцу, њиви се од старине љути ратнички народ, перјаница цијеле земље Херцега Шћепана. С тога тешко имађаху приступа и Турци и потурчени властеличићи горње Босне; с тога, кад

би народу муке дотужиле, у томе би манастиру најчешће се разлијегао поклич :

»За крст часни и слободу златну!»

II

. . . А какав је тај столачки бане
 На његову дебелу дорину!
 На плећи му везена шишана,
 А о бедри дуга гадарија .

Оне године кад Омер-Паша покори властелу босанску и херцеговачку, живљаху у манастиру три калуђера : игуман Ђенадије, настојник Берасим и Дионисије «душопопечитељ» цијеле околине. Сва три бијаху од добријех брастава из требињске нахије, јунаци окушани и свештеници чиста живота. Игуман бјеше претуррио шездесету, Ђенадије га готово стигао, а Дионисије немађаше још сиједе длаке. Осим њих, било је у манастиру, како које године, по два три ђачића и толико слугу.

Манастир имадијаше њешто своје земље, гаја и стоке, али дохотком од тога његова чељад не могаше прегодиштити, него се помагаху купљачином. Сиромашни, побожни народ херцеговачки, и данас откида од својих уста те помаже задужбине својих старијех.

Једнога љетњег дана бијаше мѠба на црковини. Жело се бијело жито. Бијаше ту старјешинâ и омладине од Правицâ, Бањанâ, Вукаловићâ, са Дријена — еле из све околине. Уз веселу пјесму, српови сијеваху у хитријем дјевојачким рукама, а момчад иза њих скупљаху руковети, које опет старији везиваху. У подне сви посленици са духовницима посједаше у хладовину, да једу и да се одморе. Послије јела заврже се шала, старији спавнуше мало, пак се опет приону на посао. У попасна доба отидоше духовници.

Пред сунчани залазак, баш кад клепало пред манастиром огласи ве-

черње молитве, угледа њеки од посленика, на путу што води од новскога приморја, једнога коњика и пред њим пјешака. Сви, заклањајући очи рукама, упријеше погледе на ону страну, те, након прилично доста времена, распознаше крупна брадата човјека на велику дорату.

— Ко ли је оно, ако Бога знаш? Каква ли је оно банина? — рече њеко.

— Ко је да је, гост је манастирски, прихвати кнез Трпко: — Тркни који од вас момчади, да јави калуђерима.

Један Правица задјену оружје за појас, пак даде маха ногама.

Људи се стадоше умивати, женске поспремати алате и ствари.

Путници наиђоше стазом на њеких педесет корака од њиве.

— Добар вече! назва дебелијем гласом коњаник, привукавши узду. Био је у црногорској ношњи, која

већ и онда узне маха у пограничној Херцеговини.

Сви му прихватише једногрлице.

— Чији сте посленици?

— Манастирски умолници, — одговори кнез. — А ти докле ћеш?

— У манастир, брате. Збогом!

— Да није устао који с Косова? нашали се њеки постарији Правица. — Ја мним нијесу ни они личнији били од овога.

Сви пођоше у гомили, мушки предњи, а женске за њима. Младеж заче пјевати. Коњаник иђаше лаганије, обзирући се сваког трена, те кад доприје пред манастир, изађоше му калуђери на сусрет, а народ га стиже.

Он хитро одјаха, а широка сабља звекну му по ножном листу.

— Добар вече, браћо! Е, благо мени кад ме браћа овако дочекују! Ово, занаго, на добро слути!

— Добро, ако Бог да! — прихвати игуман.

Сада тек могоше га омјерити. Бијаше подланицу виши од високога кнеза Трипка, који стајаше тик до њега, а леђима њаше заклонити два осредња човјека. Под високим челом свијетљаху му крупне црне очи, а брада прогрушана досизаше му до појаса.

Путник отпаса сабљу и извади иза паса двије мале пушке, предавши то пратиоцу; пак скиде капу, те му се просуше по плећима бичеви дуге косе; за тијем извуче из зобнице масну камилавку и натаче је.

— Благослови, оче игумане! — рече цјеливајући старчеву руку. — Ја сам ти у Ристу брат, Серавим Сточанин, ако си кад чуо за мене.

Диже се граја,

— Зар Серавим! ... О, соколе Серавиме! ... Ко није слушао о теби!? ... Каква те добра срећа к нама нанесе! ... Благо нама!

Ти узвици и други налик тијема, ређаху се, докле се Серавим не иж-

љуби са свјема. Па онда женске приступаху му руци. А кад већ ћаше доћи до ријечи, повуче га игуман за skut од бијела гуња, јер није у реду да се пред кућом путник пита за што друго, осим за здравље. Али Серавим рече :

— Нека ме овдје, оче игумане, Бог те миловао. Овдје, ето након толико година, први пут стадох на херцеговачку земљу, међу киту дивне браће. Допусти, дакле, да се овдје одморим !

Бенадије сједе на рудину, прекрстивши ноге. Сви остали учинише тако, а невјесте и дјевојке отидоше.

Танки ђак Исаило, којег зваху Пресукача, и гојни кувар, надимком Кркљача, донесоше ракију, те почињући од госта, сви се обредише ћутке.

— А јеси ли здраво путовао ? заче игуман, одбијајући прве димове из чибука.

— Хвала, духовниче, здраво и добро! — одговори Серавим, сисајући и он врх од чибука. — А ви сви како сте?

— Хвала, здраво, добро, — заграјаше што који.

— Пошљедњи пут чух о теби ... не знам кад оно? Има ли виша од пет година? Онда кадно Турци ударише на Острог. Е, причало се да си са двадесет другова покор учинио од некрста!

Серавим одмахну руком, као да не бјеше вриједно о томе говорити.

— Право, ја мнидијах да си старији, па сам помишљао: умр'о човек!... Збиља, како то да се нас два никад не видјесмо? А, ви људи; познаваше ли га који?

Сваки занијека главом.

— Знали смо га сви, али га ето не познаваше ниједан! — рече кнез.

— Хвала ти на тој! — одазва се Серавим, и стаде их гледати редом, пак се заустави на једном младом

прсони, плаве длаке, који сједијаше према њему.

— С тобом као да сам три ста пута бивао, тако си ми обичан! — рече Серавим младићу. — Не буди замјере, сви сте ми по вољи, али овај види ми се јунак.

— Боже дај да погодиш, јер до сад немађаше прилике да одвоји другима, дода кнез, тапшући по рамену момка. — Ово ми је синовац, Лука Вукаловић!

— Жив био! — рече Серавим, пак се обрну к игуману:

— Да се вратимо на први разговор, оцо, богме, имао сам кад умријети и по годинама и по злој коби, која ме је пратила, Бог је посјекао; али нема смрти без суђена дана.

— Дед причај што о себи, ако си вољан! — замоли га Берасим.

— Хајде, хоћу, ако ћу и у кратко. Родом сам од Стоца, — то знате. Књигу сам учио у Житомислићу, гдје се закалућерих. Е, лијепо ми

је ту било и обично, него, Бог вас миловао, Мостар близу а у Мостару владика, па ево ти га готово сваке недјеље к нама у походе. Не бјеше ми мио тај Грк, а ни ја њему. Једном затече ме гдје се бацах камена са момчађу, те удари карати ме; «Зар ти не знас да свјасценику не подоба јет цинити јунаства?» Па пошто изгди српске свештенике све с реда, одреди да издржим дугу јепитимију. Ја, богме, не шћех него се преселих у Косијерево, а одатле ускочих у Црну Гору, под Острог ...

— Валај, ти баш прескачеш трупачки, — прекиде га смијући се Дионисије. — Као да си дан остао у Косијереву? Та знамо ми, чѐче, што те маче отуда!

— Није ли и твога прста било у погибији Смаил-аге Ченгића? — запита лагано кнез Трипко:

— Сад како му драго, Бог га посјекао, ко би све ситнице побројао! Еле, Бог вас миловао, остах вам

у Црној Гори шест пошљедњих година господарства владике Рада, а ево непуну једну од кад, са срећом, наста нови књаз ... Дајте да сквасим сухо грло.

Дадоше му ракију.

Бјеше пао сутон.

Пошто и најмлађи предуши, запиташе једанак кнез и игуман:

— Први: Мислиш ли колико остати с нама?

— Други: Долазиш ли право отуда?

Серавим се обрну к старцу.

— Право. Прекојуче сам прешао катунску нахију, јуче падох у Приморје, а данас ме ево овдје.

— Мислим, кнеже, остати међу вама, докле ме не отјерате.

— Е, онда ћеш дуго чекати заиста! — викну њеко весело.

— Дуго богме! И жив и мртав! — дода други.

Игуман се помаче да устане, јер видје да се допрло до заплета, који

не треба расплетати у то вријеме, али ђаво не даде младом Вукаловићу да ћути.

— А како ти је било у Црној Гори, оче Серавиме? Пажаху ли те главари?

Свак прекиде дисање.

Серавим испири младићу млаз дима у груди.

— Лијепо ми бијаше, дијете. Пазили су ме добро.

— Јакако, као што личи! — настави Лука мирно. — Али, опет, оче, не свикну се ти тамо, што ли?

— Е, Бог те посј ... миловао, дијете, што ти паде на ум да ме исповиједаш, а не познајеш ми ћуд! — рече Серавим као шалећи се, али му се густе вјеће саставише. — Слушао си да наши Турци, ходећи на аџилук, носе у торбицама наше земље, те је у путу миришу, а ноћу је разасипљу пода простираче, и тако их жеља мине свега домаћега. А ја, видиш, заборавио бјех понијети прегришт

херцеговачке земље, те ме је она сваколика увијек привлачила, док ме ево не довуче ...

— Тако је! — потврдише њеки.

— То је једно, Бог вас миловао, а уз то чух да је цар дао правице нашој земљи и поставио уредбе као и други краљеви, те нема већ насиља. Је ли тако, кнеже Тришко?

— Оно јест, да речемо побоље него што је било. Ето по градовима и по касабама царски низам и заптије, те су на руку свакоме ко се потужи. Ето укиде се харач и кулук. Бегови и аге врче на царске људе као и на народ, — сад колико ће то трајати Бог сâм зна ...

— Поред свију тијех уредаба ми смо на пушци као хајдуци! — рече Лука. — Бога ми, да ми није срамоте оставити своје огњиште и племе, сутра бих ускочио тамо, гдје наша вјера суди!

Серавим поносито диже главу.

— Чујеш, дијете! Има њешто теже од страха! ... Ја не долазим амо од бјеснила, него од невоље .... Владика умрије, па се сад главари прегоне око власти, њеко хоће опет владику, њеко кнеза, а ја побјегох да не гледам братски покољ, више с тога него од бојазни да не погинем невидован, као што погинуше многи. А ово наших кршева, ако не можемо ослободити, можемо их бранити ...

— Ја сам све разумио, — рече игуман устајући. — Лука, први пут познадох да си брзорек, а то не ваља! .. А сад да се иде!

Млади Вукаловић пољуби Серавима у руку.

— Не љути се, стрику, молим те, е би радији срамотно погинути, него да ти загорчим први састанак с нама! ... Знаш, копкало ме да почисто сазнам хоћеш ли остати с нама, па ...

— Просто да је! Најпоследње добро си учинио! А што да кријем од браће оно што ми је на срцу .... Сутра рано дођи к мени да одемо заједно по околини. Рад сам да се првога дана познам с народом.

— Хоћу, ва истину, прије зоре, и још, да нијеси толики, да те на плећима носим! — рече младић весело.

— А ја ћу у град, — заврши кнез. — Одох ка паши, да му јавим е дође међу нас један стари изнемогли калуђер, родом Херцеговац, који се Бог зна куда потуцао, па дође да склопи очи у својој земљи. Јер не урадим ли тако, дознаће паша истину, па ето напасти. Је ли тако, духовници?

— Са свијем! — потврди игуман.

— А ако паша усхтије да ме види? — запита Серавим.

— Ја ћу њему: — Господару, не може се старац држати на коњу, а пјешке не би домиголио за недјељу дана до твога скута. Ето, од Новога

ходио је њсколико дана. То толико што је дух у њему.

— Па ради тако, — не било у томе слутње! ... Е, збогом, брате! Хајте починути! — рече Саравим, те се разиђоше.

Сутрадан освитао је петак. Прије дана кренуше два Бањанина са товарним коњма у Нови да пренесу Саравимов пртљаг; он с Луком отиде по околини, а кнез са четири пет племенских главара ка паши.

Саравим, обилазећи куће, даде се познати као велики шаљивац и као човјек веома вјешт свакоме пољском раду, те је своја свјетовања зачињао досјеткама. Праштајући се, позва домаћине да му дођу на част, послије прве летурђије што ће се отпојати.

У суботу око подне стигоше његове ствари, два велика товара, које он унесе у своју ћелију, пак се затвори.

У недјељу стече се гомила народа пред манастир. Саравим изађе

међу њих. Бјеше без оружја, под камилавком, а мјесто гуња навукао бијаше мантију, те се видио друкчији, — див њеки црноризац. Пошто се поздравио са сваким, врати се сâм у цркву, а кад клепало огласи почетак, он је већ кадио на олтарским вратима.

Трнци подиђоше свакога кад та јуначина запоја: благословено царство оца и сина и светаго духа. А од силнога гласа његова зујаху уши.

Служба потраја дуже него обично, јер је Саравим растезао завршетке пјесама, потресујући грлом. Многима се прорачи да сложе уза њ по тихо, те је тутњило по тијесној цркви.

— Е, браћо, оваке летурђије још не чух! — рече њеки старац Томашевић, кад изађоше — Е, вјере ми, чинило ми се да видим светога Илију у одеждама, не буди примијењено!

Одабранији брђани са тројицом калуђера станише се пред ћелијом

Серавимовом. Омладина и женске посједаше пред манастиром. Он се изукад дође пред своја врата,

— А да хоћемо ли и ми сазувати опанке! — запита кнез Трипко.

— Како је коме мило, али је љепше овако! — рече Серавим отварајући.

Тла бијаху застрта шареницама. У једноме куту кревет, покривен суканцем; до њега шарен ковчег; до овога низак сто а на њему четвртаста скленица ракије запушена шипком; испод скленице, требник обавијен петрахиљем и сребрен крст. Врху кревета мала Богородичина икона, опточена сребром. Врху ковчега оружница. На другој стијени, сучељавајући се са материнијем ликом, образ Христов. — Све то у једноме низу, запремајући једну страну собе.

Остала три руба собе бијаху покривена излињалијем јастуцима, на које он посади своје госте.

— Дивна оружја, Серавиме брате! — рече игуман чим сједе, мјесто да рекне, као што бјеше наумио: сретно насеље!

И сви остали стадоше хвалити.

Серавим скиде једну латинку, златном жицом извезену, и ону кривачу, што му вишаше о бедри, кад дође.

— Ев' ово ми је поклон од покојнога господара владике, Бог да га прости!

Па им додаде шишану, два чита лаганијех леденица и два веља ножа, причајући гдје је што од тога плијенио; — један чит малијех пушака, красан рѣд фочанских кујунџија, допаде га кад се дијелио плијен при погибији Смаил-Агиној.

Лука на ново сложи оружје, а домаћин наточи игуману, који изговори лијепу здравицу новом «сожителу» свете обитељи.

— Бѣ ли код паше? — запитаће Серавим кнеза, пошто му се гости обредише.

— Бих, брате, и дивно прођох. Ама ни труна да о чем посумња. — Хвала ти, лијепо је то од тебе што ми јављаш сваку промјену у вашим племенима; види се да вам је до мира, и да сте захвални честитоме цару на новом реду!” рече. — Како да нијесмо! — прихватих брзо. Богу слава, па цару хвала! — «А пише ли записе тај старац духовник?» пита ме паша. — А друго и не ради, господару! Остарио је добро, а сиједе браде до паса, те га наш свијет гледа као чудотворца! — Паша се слатко изасмија. — «Тако је, вели, и с нашим дервишима; што су старији, то боље пролазе у својој работи. А добро је то по ваш манастир; све што тај стари стече, остаће тамо. За то га пазите и храните добро!» — Хоћемо, богме, кад ти велиш! Баш ћемо се поревенати, па

нека му свакога дана буде изобила
овнујскога мяса и вина.

Сви се смијаху.

— Могло би бити ђавола, ако
се паша хтјене освједочити! — рече
главар Љубибратићева браства.

— Лако се и томе домислити! —
рече кнез Дучић. — Ево нам се игу-
ман осушио као какав испосник, па
још маличак нека се преподоби, ето
ти паши сведоџбе. Али, чѐче, није-
смо ми ни до сад њима давали ра-
чуна о нашим стварима, а од сад
ћемо, божја ти вјера, још мање!

Било је јоште разговора које о
чем, а највише о народним посло-
вима, па онда Серавим узе гусле и
започе једну јуначку.

Његов силни глас, а лијепа пје-
сма, загрија старе ратнике. Кад он
преста, под прозорима загрмјеше
пушке и ухвати се коло. Тада поу-
стајаше главари и отидоше међу

млађи свијет, те се сви скупа весељаху до мркле ноћи.

Тако се прослави долазак столачкога бана у манастир.

III

... И ти можеш, и коњ ти може,
али ти Бог не да!...

Чим забијели дан, па ма какво вријеме било, Серавим је први на ногама у манастиру. Он се измије у дворишту, пак до јутрење, у својој ћелији, поњекад тихо гуди, а кад год пјева из свега грла: Величајем тја Христe жизнодавче.

Послије јутрење, ако је тежатни дан, ето га на њиви, на ливади, у наслону, по градинама, по дубрави, око стоке, око пчела, — еле како је чему вријеме. У томе он бјеше са свијем замијенио Ђерасима, који иза Серавимова доласка, помагаше Дионисију у духовничким дужности-

ма. Љети, Серавим је без гуња и без пршњака, те му се, кроза раздрљену кошуљу, виде широке рутаве груди. Обично подвије ноге и зажмури, лијевом руком држи чибук, а десном штипље прсте на стопалу. Ко би га такога гледао мораше помислити: томе калуђеру није памет дома, него се занио! Али нека далеко гдје, на крај њиве или сјенокоса, двије дјевојке оставе посао и стану шапутати, прене се Серавим:

— Тако ви, тако, живе биле! Причајте се сад, а имаћете кад радити пошто сунце зађе! Лијепо ми се препоручујете, ва истину! Удаће вас стрику, не брините!

Увијек и свуда такав бијаше. Зимом, огрне се црвен-кабаницом, пак, одбијајући димове, наређује, свјетује, соколи, а често, да посленицима заслади мучни рад, шали се онако својски, или отпјева коју. Кад му се смрзну руке, он збаци кабаницу, па у шаке сјекиру или трнокоп.

И познаде се настојников мар на црковини. Међе бјеху у реду; гора се скркла у забранима и питоме воћке никле, гдје год бијаше маличак земље на одмет; раскрчиле се ледине; путање се рашириле; стока поста товнија; кошнице се умножиле, — еле процвјета манастирска имовина. А добар примјер учини те се околина цијела преобрази на боље.

Свечаником, Серавим ријетко кад служаше, него за вријеме летурђије главни му посао бијаше да оштро пази на женски «милет.» Бјеше увео нови ред да се не смију цјеливати и здравити по цркви, да се не смију наслањати на препрату, ни сједати на тле. С прва их је благо опомињао, него видећи да се тијем начином тешко може искоријенити стара навика, постаде јако оштар. Јадном усред летурђије викну:

— Чујеш, ти Синђелијо! Зар ти мислиш е ти је слободно и у цркви радити што хоћеш, за то што си кне-

жева жена, је ли? И ти баш као старија лијеп примјер даваш невјестама! А јеси ли, јадо, дошла к Богу на богомољу, или си дошла у род, пак истресаш све што ти се прикупило у глави за петнаест дана!? Дед, језик за зубе, Бог те посјекао! ...

Кнез Трико намргођен сукаше брчине, а кад калуђер умукну, додаде он:

— Е, баш ти вала, духовниче, што је избручи! Валај, кад се вратимо кући, добиће прида! ...

Јадна кнегиња није већ за дуго доходила к цркви, али се друге опаметише ...

Послије службе божје, младићи отпочну јуначке игре, а Серавим суди и у одушцима пјева им уз гусле. Младога Вукаловића пазио је побоље од других, али се чувао да не распали суревњивост међу вршњацима. Лука је добро гађао и одликовао се прегаошћом и здравим мишљењем, са чега омили он банини већ с почетка.

Серавим је био настран у својим навикама. По петнаест двадесет дана не могаше јести меса ни вина, него се храњаше млијеком и хљебом, али кад иза јутрење рекне кувару: «Данас ми је вакат, знаш!» тада Кркљача знадијаше да му треба испећи око двије оке овнујскога меса. Тада пуцаху кошчице међу снажнијем лицама Серавимовијем, а пошто би добро «наслагао», онда би «заљевао» ракијом. Иза такога ручка легао би, иначе дању не спаваше. Кад би га рђаво вријеме приковало у кућу, тада ћаше по читаве часове ходати испод једнога свода, разговарајући се сâм собом, Иде и прича мрдајући рукама, пак стане да се мало насмије, а, богме, поњекад и да се жестоко наједи те се маша за оружје. Еле, баш као да не бијаше сâм, Млаћи су тврдо вјеровали да је Сточанин у тијем приликама самодруги, јер је сваки велики јунак видјелац. Исаило, Кркљача, коњу-

шар, гдјекоји намјерник, а често и Дионисије, сакрили би се иза прозора и пратили Серавимов разговор «с онијем.» «Бого мој, шта ли му прича!?» — Чим се вријеме разведри, те се Серавим дохвати поља, нестане привиђења ...

Без знатнијех измјенâ то је стање трајало четири године. Тада султан зарати с Русима, те већи дио војске отиде из српских земаља, што су под Турском, а спахије мухамедовци прегоше да се свете раји ...

Настадоше страшни дани.

С обје стране људи се држаху на окупу, прежући се крвнички.

Прекиде се сваки рад.

Хришћани прикупише стоку, како ће је лакше прејавити преко границе, али због несташице паше и воде, стока цркаваше на сав мах. Од сваке пространије куће направи се тврђавица, а и под кровињарама скупило се у гомилу покућанство и хаљине, како ће се лакше препртљати; од

тога што се не узбуде могло пренијети, предаће се угарку, јер је боље да изгори, него да се непријатељи користе. Кругови, здјеле, рукомије и остало посуђе од коситера и олова топљаше се у пушчана зрна. По њи-вама гњијаше кукуруз и дуван, а по ливадама сијено; бијело жито, не-самљевено на вријеме, трошило се онако, без начина. Не разлијегаше се више умиљата пјесма дјевојачка, ни кликтање дипала, ни свирка сви-рала, ни звијукање веселијех пасти-ра, чак ријетко кад да је и кокот запјевао, јер се живина поништила. Људи стражаху по висовима, женске главе чајаху, сједећи у гомилама. Ко-јима од овијех бјеше теже? Матера-ма, стопањицама, сестрама, кћерима, вјереницама?

Серавим и Лука, од свијета до мрака, трчаху на све стране, соко-лећи људе, тјешећи нејач, свјетујући свакога. Дебели дорат бијаше јако смршао, а господар његов постарио

за њеколико дана, као за њеколико година. Пред народом, ни пред својим младијем посинком, ни трена једнога не показа се слаба духа, него је с поуздањем прорицао да ће и Србија и Црна Гора устати, ако настане покољ у Херцеговини; али кад ћаше с вечера увратити у своју пусту ћелију, тада би се затворио са старцем Бенадијем, те оба дадни срцу на вољу, плачући као дјеца без матере ...

Ни грјешној браћи на противној страни не бјеше лакше. Бегови и аге побјегоше из кула и чардака у град; за њима слиједише балије (сељаци мухамедове вјере), невољници, који са знојем лица својих једу хљеб свој, али који онда мишљаху да је воља њихове бијесне властеле што и воља божја. Због силног нагомилања у граду удари помор, а хране не бијаше довољно. Осим тога, након мало дана, ослаби оно јако поуздање у своју силу, те стрепијаху како ће се

одбранили ако насрне «кука и мотика.» И њихове женске проводиле су црне часове. Младе буле трзаху се иза сна, притискујући своју дјецу на груди, јер им се привиђаху страшне ствари — фиска ханџарâ и врисак дјеце. Старе кадуне кроза сузе гледаху своје поносите синове, слутећи им невидовно зло. Сестре, ћерке, вјеренице не бијаху веселије од својих «влашких» другâ ...

То је страшно стање трајало неколико недјеља. Неколико недјеља часови се споро низаху као дани, а дани као године. На обје стране очекивало се који ће тренутак бити судбоносан, али сваки домиголи празан, а сваки однесе по капљицу животне сржи јадној рођеној браћи, коју вјера раздвоји. Кроза ниједи простор што их је дијелио, прелијетаху мрки погледи и злогукe жеље, а згледаху се гвоздене цијеви. Жарко љетње небо чинило се као полојено њиховијем закрвављенијем очима; цвркутање ве-

селијех птица, причињало им се као кврчање црви у мртвачким ковчезима. Ништа се међу њима покретало није, осим што је зли удес, *сриски удес*, невидно лебдио између њих, и нечујно лепршао крилима, распаљујући пламенове страховите мржње, *братске мржње* ...

И доприје се до тога да је свако пожелио крај томе, ма какав био; свак је радије чекао своју погибију, него што ћаше трпјети даље ...

Ко ће први ударити?

Властела као и увијек.

Кренуше да размрскају главу «рајетинској змији», да разоре манастир ...

Али их дочека Серавим на своме дорату, са својом старом гадарицом у десници, а крстом у љевици.

До Серавима млађа снага, Лука Вукаловић. Па онда брат до брата, сви као један човјек.

Пуче пушка на силнике, а уза њу јекну поклич:

— Ха! на ноге. за крст часни
и слободу златну!

И одјекну поклич свом земљом
Херцеговом, и одазваше му се гро-
мови и хиљаде људских гласова ...
али то не бјеше лелек, јер Србин не
лелече кад треба мријети, него то
бјеху јуначки узвици:

— На ноге ко је витез!

— Живио Серавим Сточанин!

— Живио војвода Лука Вука-
ловић! ....

И заплину све у крви, и пламен
прогута све ..

. . . . .

IV

. . . Од малијех и од поништенијех
долази утјеха . . .

Бјеше протекла година од кад се
вратише преостали устаници на сво-
ја гаришта. Турска влада, нагната
другим државама, даде народу хране,
усјева и новца, те српски паћеници

прионуше да обраде своју сиромаштину. Људи се кидаху од превелика рада, јер је сваки, поврх домашњега посла, помагао мноштву удовица и сирота изгинуле браће ...

Љетина бјеше добро понијела. У душкој долини зелењаху се кукурузи, главато зеље, дуван, по гдје и гдје видио се који стог сијена, по оклајима насијаху крдашца ситне и крупне стоке.

Уз међудневицу, једне вечери, иђаше отац Серавим пред гомилом сељака. Иђаху од Требишњице, из млина манастирскога, гдје су били да виде што треба поправити. Калуђер се бјеше скрози и скрози преобразио. Сиједа његова глава — глава старца стогодишњака — почивала је више на грудима него ли на исправљену врату. Десну је ногу више вукао него што се ослањао на њу, а подупирао се на дебелу тојагу. Људи, њих око двадесет, иђаху логано за њим, као у мртвачкој пратњи.

Серавим се устави и стаде гледати поправљени и окречени манастир, међе око градина, куће, колибе, стаје и младике што замијенише посјечена стабла. Све је то он пажљиво мотрио, баш као да тога часка од њекуда бахну, и као да му све то бјеше ново, премда се то све дигло под његовијем очима. Па, оборивши своју сиједу главу, крену лагано напријед.

Након њеколико корака стаде опет и отвори уста, ваљда, да запита за њешто, али у тај мах огласише звона вечерње молитве. Послије Херцега Шћепана, дакле послије четири стотине година, опет звона оглашаваху хришћанске богомоље. Бијаху два нова, које султан приложи манастиру. Серавим као да се и томе зачуди и ако га њихова јека буђаше јутром ето већ три ста дана! Тек видећи гдје се сељаци крсте присјети се и он својих молитава и поче шапутати. Чуше кад на крају рече: —

«Смилуј се, Боже, нашим мртвијем мученицима, опрости им сагрешенија и дај њима у рају насеље. Амин.» За тијем, натичући капу, запита:

— А Радисаве! Ко оно још теби погибе осим оца?

Младић њеки стрекну на те ричи и прошапта:

— Е, браћо, ово је трећи пут од јутрос да ме то исто пита! — пак одговори гласно:

— Богме, оче, погинуо ми је још брат Мишан, знаш ...

— А, ја-ја-ја, јест! ... А теби, Милосаве, син је ли?

— Јест!

— А ти, Дука, ће се оно рани? Дука, човјек средовјечан али младик и жустар, стаде уз раме до калуђера, те ће:

— Богме, духовниче, ће и ти, напрема Дебеломе Бријегу, кад оно загон учинисмо, кад ти обори из твоје шишане онога коњика ...

— А-а-а, ја-ја!... Ко оно још по-гибе с нама?

— Та, Бог с тобом! Нијесмо ми погинули! Ондје их паде око тридесет. А ко ће ти све мртве побројати! Остави их на миру, покој им душама, а остатку здравље ...

Док је то Дука говорио, Радисав понови:

— Е, чуда, људи! Серавим једну те једну! Ето чусте три пута ме данас запита: ко ми погибе!

— Па и мене! — вели Милисав.

— И мене! — потврди други.

— Свакога!

— Да није шенуо?

— Није, брате, него се подијетио. Остави га памћење.

— Боље је и овако него као оно прољетос, кад ћаше по цио дан ћутке сједјети! — заврши нови кнез Милија.

Серавим се обазрије, као да разабере што они шапћу. Кад сви стадоше, њему синусе очи маличак.

— Право рече, Дука, имамо ли-
јепа подмлатка, хвала да је Богу!
Али је тешко кад помислиш! ... —
Глава му опет клону ... Колико је
свега изгинуло из нашега племена?

— Казао сам ти више пута! Та
шта је изгинуло! Ни пуне двије сто-
тине ...

— Толико је и Црногораца по-
гинуло ратујући уз нас, па они то
и не рачунају, соколови сиви! —
викну Радисав Правица. — А ми зар
да лелечемо!

— А кнез Трипко, онај змај ...
он умрије од рана! ...

Нови кнез приђе му с друге стра-
не и претече Дуку:

— Бог да га прости! Немој, оче,
да нам позлеђујеш ране ... Причај
што. Имаш ли каквога гласа из Ру-
сије, од посинка?

— Од Луке, је ли? Писао ми је,
има двије недјеље. Он је сад у Оде-
си, — то је град на мору. Цар га,
вели, лијепо пази и сина му Богдана

дадоше на науке ... Него, све је залуду! Еј, Лука јадо, што не погибе, што не погибосмо заједно! ...

— Не гријеши се, духовниче! Не мре онај који хоће, него онај којему Бог рекне! Ни Лука, ни ти, ни ја, ни колико нас је живијех, не крисмо се гдје је требало погледати смрти у очи! Рвасмо докле могосмо, па, ако Бог да, и опет ћемо, до ...

— Аја! — прекиде Серавим кнеза, одмахујући тојагом. — Што је било, било! Нема већ начина, ни ... оружја! — И крену даље.

— А чуда што још нема одговора од владике! — рече као за сабе, након подужег ћутања.

— Од којег владике?

— Од владике далматинскога. Писах му још пред Петров дан да ми допусти пренијету кости покојног Ђенадија, из Приморја ..

— Тешто ако и не одговори! — рече Дука. — Питаћемо ми владике и патрике за то, како да не!! Пре-

трпи се, жив био, докле мину свете госпође, пак ћемо, десетак петнаест нас, сићи и откопати нашега честитог игумана, нека почива украј нас. Хоћемо ли де, браћо?

— Хоћемо, заиста! — повикаше остали.

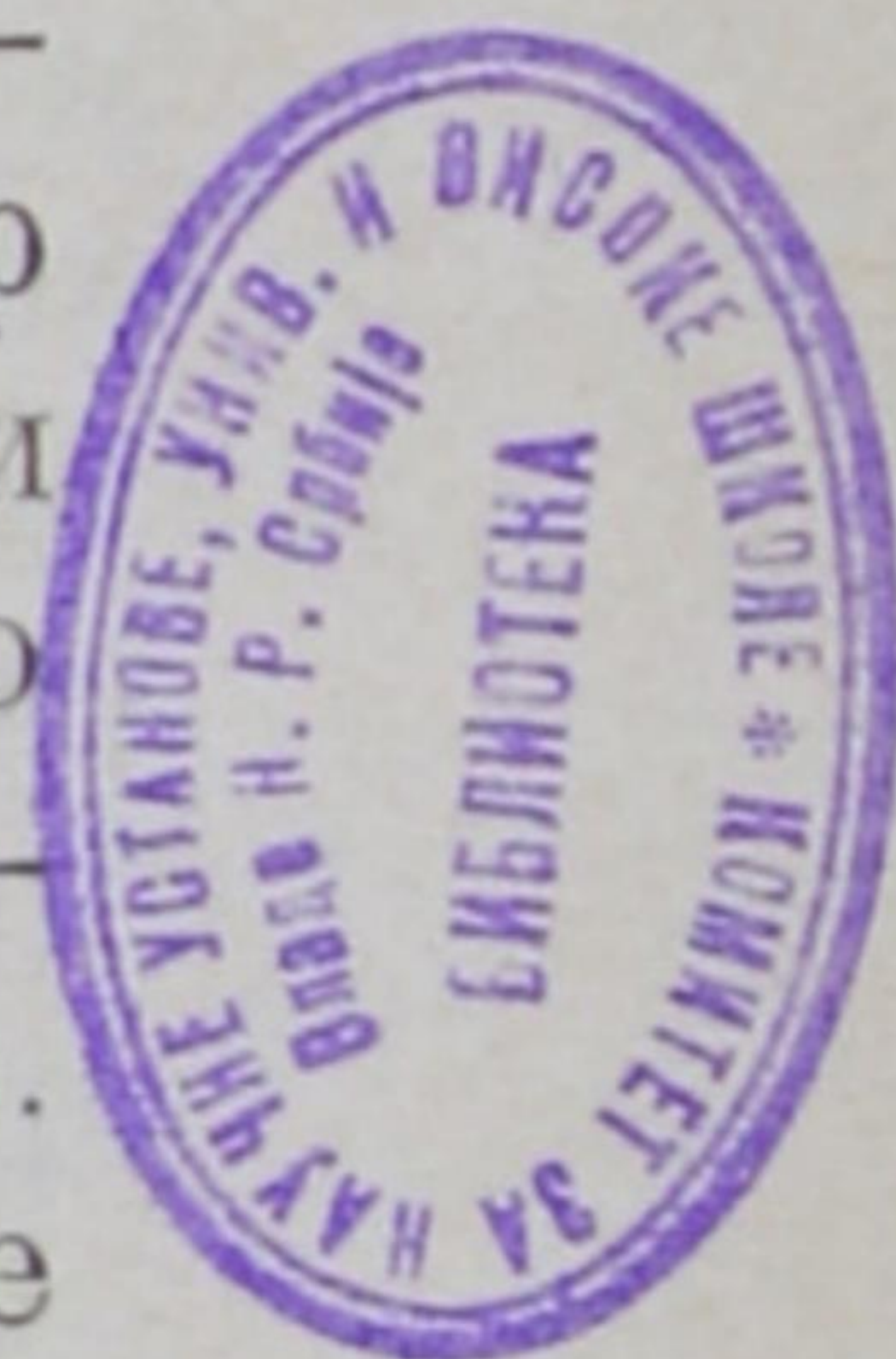
Људи праметнуше говор на тежачке послове, на поправке што требају млину и иначе по црковини, јер је то једино кадро било одвраћати Серавимове црне мисли. Мало по мало, и он се умијеша у тај разговор, и тако стигоше пред манастир.

Баш кад хоћаху да се опросте с њим, изађе из порте баба једна, водећи за руку преситно мушко дијете. Малиша заврнуо кошуљицу, те ношаше њешто у скуту.

Серавим испријечи тојагу пред њега.

— Чији си ти?

Дијете испусти из скута комадић меса, па бризну у плач, тргајући се од бабе.

— А нећеш утећи! — рече Радисав, ухватив га за другу руку.

— Пустите га! .. Је ли ово, људи, оно дијете покојнога Милоша Илића?

— Јест, оче. Зар га нијеси до сад видио?

— Нијесам. Е, јест за причу! Нема три добре педи у дужину! Колико му је година, бако?

— Седам, духовниче, — одговори стара поклонивши се. — Родио се баш првијех дана устанка.

— А ти си му баба, по оцу?

— Па јесам. Зар ме не познајеш? Ја сам Синђа, Милошева мајка — и старица удари у плач.

Серавим сједе на бињекташ и покри лице рукама.

— Дед, стара, прекини, е ни теби ни другима од тога боље није! — рече кнез, пак сједе на земљу уз калуђера. Сви остали осим жене посадише се. Кнез узе дијете на кољено.

— Е, мој Мићо од четири године, виши је, мним, два прста од овога?

— Јест! — потврдише други.

Серавим се прену.

— Много сам слушао за ову сироту, али сам позаборавио. Дед, Синђо, причај, ако ти није тешко!

— Хоћу, кад велиш, духовниче, и ако немам шта. Мати му Јокна пребјеже трудна, да опростиш ...

— А је ли жива?

— Како није жива, Бог те миловао, кад си јој ту скорице дао петнаест плета! Зар си заборавио? Све ли заборављаш ...

— Камо среће да све заборавим!

— Дед, баба, Бог те помогао, настави што си почела! — умијеша се кнез.

— Еее, као што рекох, Јокна моја пребјеже с дјететом под појасом. Бјеше јој првијенче, веселој мени! Богме, чим збјег паде у новски крај — било нас је њеколико стотина женских глава, дјеце и стараца, као што знате, — заврже се први бој у Суторини, а истога дана

одвоји се недоношче од моје невјесте. Њека од дјевојака отрча на Сушћепан да зове попа, јер страховасмо да ће умријети без крста. Приморски поп дође одмах и крсти га у кратко, то толико да не оде под земљу непоришћањено! Богме, протече њеколико дана, а све чекасмо кад ће «пијехнути», и протекоше недјеље, и протјекоше три ... мјесеца ... и заврже се ... онај .., други бој на Суторини, ... ће погибе ... мој јединац... мој ... Милош ...

Пошто се старица савлада, настави!

— Матери му се млијеко рас-
трова, те га спопаде жестока бо-
љетица, али не умрије ...

— Суђено му да остане у жи-
воту! — рече њеко.

— Да остане, ја како! — на-
стави баба чемерно. — Остаде као
живи рабош наших невоља, јер се
роди кад се заврже пошљедња кра-
јина, — пошљедња била, да Бог да!

— Теби и мени пошљедња је, не бој се, бако! — рече Дука смијући се. — Али докле је свијета, биће и рата и помора и глади и труса и потопа и — свакојега зла уза свако добро, као што пише у јеванђељу. Је ли тако, духовниче?

— Тако је! — једва изрече Серавим.

— Ама да је као остала дјеца, ја бих се утјешила за сином, јер нијесмо вјечни, па ето нам се не би гасила крсна свијећа. Али, људи, како да се веслим овој шачици јада!?

— Не говори тако, жено! — рече Серавим оштро. — Није наше да судимо божја дјела. Зар мали човјек не може бити пун чојства и јунаштва?

— Може, богме, те како! — одазва се кнез весео, видећи да калуђер тјеша њекога, јер од кад се умирише, он то није чинио.

— Боже дај! — рече баба покорно.

— И даће, видјећеш! Ово ће дијете бити на утјеху, јер га Бог залуду не сачува... Ходи к мени, мали, како ти је име?

Дијете сврну на страну зјеницама, те изговори лагано:

— Тадија!

— Има три ста имена! — додаде Радисав смијући се. — По селу зову га: Шкембо, Брабоњак, Ошкопица, Чепић и — ко зна како јоште. Кувар Кркљача прозва га, чини ми се, «Жуџа.»

— Збиља, од кад доходи у манастир?

— Та он не избија искрај Кркљаче, оче! — рече баба. — Намецио се, па чим сунце гране, одмиголи амо. Вечерас дођох ја да га прихватим, јер ме је пут нанио овуда.

— Е, даћу ти и смокава и шипак, али да се не зовеш више «Тадија», него «Страхињ-бан!» Хајдемо к мени!

Људи, смијући се мање томе надимку, него томе што се старој јуначини отвори мало шале, пођоше за њим.

У ћелији бијаше исти ред као и прије устанка, осим што се оружница преполовила и раканца излизала.

Калуђер почасті људе и жену ракијом, а Страхињи даде воћа, па га на растанку пољуби.

За вечером рећи ће он:

— Попријед видјех оно дијете покојнога Милоша Илића. О, брате, ама јест журица за приповијест! Гледа ли га кад, ти игумане?

Ђенадије — који после буне поста игуманом — зачуди се не мало што се Серавиму разрачило говорити о таким стварима, те одговори весело:

— Јест, брате, чудан изродић! Назријех га два три пута у дворишту и на доксату, али како знам да је плашљиво, чиних се невјешт.

— Та оно, људи, не избија из мађупнице кад нас није у кући! — додаде Дионисије. — Ја затекох неколико пута овога ђака и кувара гдје збијају шалу с малишом. Знам да га прозваше Жужом, а у селу му сваког дана пријања по који надимак. Је ли тако, Пресукачо?

Ђак Исаило, надимком Пресукача, поцрвени сав, а како се бојаше е ће бити искаран с тога, поче нешто муцати, него га прекиде Серавим наредивши да зовне кувара.

— Дебели Јаков Кркљача у боју изгуби лијеву ногу, те иђаше на дрвеној. Он добата бришући руке.

— Па помаже ли ти Жужа Илић у послу, а? — упита Серавим. — Ето чујем да је свакога дана уза те!

А, мој добри духовниче, што ћеш да ради она шачица јада? Оно, јест, истјера кокоши, причува јело од мачака и паса кад ја изађем, то је све. А како је злопитан, — не може ка-

чамака, ни суха хљеба, ни кртоле, пропао би код матере да није нас...

А разговара ли те твој Жужа?

Не би вјеровао, духовниче, колико је памети у оној мрви! Бога ми, колико је тешка она мрва, толико је мудрости у њој! Ето, нека каже Исаило колико је ствари од њега дијете научило, — само што још не умије чатити, то ти је!

— Зна њеке молитве и пјесмице и бројати и све што му се каже! — дода ђак.

— Ама зна све, зна како је коме надимак у селу! Питам га ја: како зову мене? «Кркљача» вели. — А Јована Спасојева! — «Чучак» вели. — А Шпира Радовића? «Шпиро Шипак» вели. — А кнеза Милију? «Шилјак» вели....

— Е, гле! гле! — прекиде га Серавим. — Кад је тако, доведите га овдје, сутра послије ручка, да га се и ми наслушамо!

Можете замислити како се Јокна Милошева, једра Херцеговка, зачуди кад јој сјутрадан Исаило донесе поруку Серавимову, да пошље дијете у манастир. Пошто се жена искрсти од весеља, окупа Тада, па му назу нове бјечве и опанчиће, преобуче му кошуљицу, опаса га новом тканицом, навуче му јелечић, очешља му перчин и натаче вес, а докле се око тога бавила, говораше жена: — «Благо мајци, згодан ли си и ако си тојисни! Ама к'о уписан! Баго маји ако им се свидис! Ето онда, мајог кајудзеја, мајог богомојца! Хоце, боме, игуман бити! И андзели су маји!»...

Пошто калуђери благоваше, уведе га Исаило. За њима уђе Кркљача, па диже дијете и стави га на столицу.

— Чији си ти? упита игуман.

— Тадија Милошев, — одговори лагано Жура, оборене главице.

— Аја! не ћемо тако! — рече кувар. — Дед, исправи се и вичи!

— А ја како ти оно рекох синоћ? упитаће Серавим.

— Страхињ-бане!

— Де, сад прекрсти се и чати! — рече ђак.

Таде изговори «Оче наш» и поздрав Богодици, без погрјешке.

— А сад ону пјесмицу: «Кад анђели с неба сађу!» ...

Таде зажмури, па отпјева танким гласићем, решетајући главом, као што чине просјаци.

— Сад нам покажи како Турци клањају! — нареди кувар.

Дијете сједе на столицу, па прекрсти ноге и заковрну очицама, дижући њеколика пута обје руке у вис. Па онда стаде се гегати, као што чине оце, и запоја кроз нос:

— Алах, лах Алах ил Алах! ...

Сви се смијаху, Бенадије и Дионисије грохотом, а Серавим тише.

Он устаде и рече му:

— Од сада немој се никоме одазивати — осим ономе ко те буде

звао : Страхињ-бане ! Јеси ли разумио ? Ко те викне : « оооо Страхињ-бане ! » ти му лијепо одзови се : « ево ме, ооо ! » А ко ти рече да си шкембе, ошкопица, ти га изгрди ! ..

Од тога дана, Страхиња, чист и одјевен као мали сват, свакога дана долажаше к манастиру, те право у ћелију к Серавиму. Кад не затече стрикана, Кркљача га упути гдје ће га наћи, те Малиша кроз кукуруз, или испод међа, или чак кроз гај лутајући, искрсне ненадно пред посленике и настојника. Увијек је дочекиван био с весељем, те се људима миљаше радити гледајући и слушајући старога грохнулог вука, како се разабере уз ону « шачицу јада. »

Свечаником, Страхиња уза свога стрикана, сјеђаше у збору, гдје мјеста не бијаше до брकोњама.

Народ рече :

— Хвала да је Богу кад Сточанин нађе њеког разговора !

— Није, брате, него се подјетио, али опет нека га, нека се разговори чим било! ..

С почетка јесени ударише трајне кише, те од силне влаге позледи се Серавиму рана и болест га прикова на кревет. Послије дажда, замете снијег, раније него других година, и Серавим се мораде раставити од своје разбибриге. Оно, истина, ђак донесе Страхињу неколико пута у нарамку, али како се калуђер побоја да дијете не прозебе, оканише га се. Око божића бѣ теже бонику, те се мислило да неће презимити. Људи из даљих племена почеше доходити, да се опросте с њим, а ближи, — као синови покојнога кнеза Трипка, Вукаловића браство, нови кнез Милија, и остали мање знатни, — не одвајаху се од њега. Срећом, вријеме омеча уз месојеђе, те Серавиму одмах крену на боље, а кад по гори изби пуп, он се појми и устаде ...

Тада Серавим покроји Страхињи момачко одијело, ама потпуно : докољенице, чакшире плаве, пџс и пашњачу, јелек, и гуњ. Још му тури за пашњачу дрвену пушчицу и ножић, па га тако наредна вођаше свуда са собом.

Дјеца сеоска трчаху за «гидним Тадом», као што варошка дјеца трче за изученијем мајмуном ...

Наиђу ли њих два на какву страховиту расјелину у брду, Серавим ће њему : — «Ти би сад прескочио на ону страну да те пустим, је ли Страхињ-бане, ти соколе српски?» па га потапше по рамену, као да је журица збиља то учинио. — Угледају ли далеко којег бега на коњу, Серавим потече маличак уз поклич : — «Ха, ко је витез! Ко је Херцеговац! Удри за крст часни! Ха! соколе Страхиња, предњачи, као што си навикао од старине!» Страхиња извуче ножић, и даде маха ногама докле коњика нестане са видика. — Међу после-

ницима, бирао је кале најјаче момке, да се рву са Страхинњом, и свакојег он, тобож, обали након два три замаха ... И небројено таквих дјетиња-рија, које није вриједно спомињати. Али Страхинња, добром храном и непрекиднијем мицањем, оснажи се прилично.

— Подјетињи човјек, ја што?

Једном сјеђаху сами у намастирском гају. Страхинња пјеваше, ваљда већ хиљадити пут своју пјесмицу: „Кад анђели с неба сађу“; али га Серавим прекиде.

— Стани — вели — па слушај мене.

И поче тихо:

Ни даница помолила лица,
 Ни влашићи гору надватили,
 Подиже се једна чета мала,
 Чета мала, до тридесет друга.

Пак стаде чудећи се сâм себи, јер то бијаше први пут што запјева послије рата.

Страхиња понови те ријечи по-
годивши на длаку гусларски начин,
како чу од стрикана.

Стари се удари по челу, па на-
гло пође кроз густиш, продирући
својим широким трупом проз гране
и шибље. Страхиња, каскајући за
њим, мораде се увијати и сагибати.

Допадоше задихани у ћелију.

Серавим скиде гусле с оружнице,
па пошто их се милостиво нагледа,
тури их са гудалом под гуњ, и врати
се са Страхињом на исто заклонито
мјесто.

Ту га стаде учити како ће пре-
влачити и прстима ударати.

Од тада, свакога дана налазио
је времена и начина гдје да се скло-
ни с малим, — јер је хтио изнена-
дити народ. Светачнијех дана неста-
јаше их до мрака, те се људи чуђаху
и криво им бјеше.

— Подјетињио са свим!

Али и изненади свакога на Илин
дан, по летурђији, кад Страхиња раз-

везе, истина, слабим својим гласом, али умиљато.

Испјева с краја на крај цијелу пјесму Страхињића бана :

«Њеко бјеше Страхињићу бане,
«Бјеше бане у маленој Бањској...

У највећој тишини, збор је са-слушао пјевање.

Пошто дијете, већ изнемогло, сврши, рећи ће кнез Милија :

— Е, ово је, браћо, чисто да човјек не вјерује својим очима и својим ушима ! Е, хвала да је Богу Господу, кад човјек погледа овог сићушног грдомајчића с гуслама у руци, да прсне од смијеха, а кад га се наслуша, онда да прсну очи од суза. Јест, тако ми свете тројице, и ако је срамота рећи, ал' ево ми заводнише очи ...

— И мени, кнеже ! — рекоше многи.

Диже се граја. Узеше љубити и даривати Страхињу. Он се прослави.

Сваке недјеље и свеца народ је наваљивао к намастиру, да се наслуша пјесме и пјевача. Особито дјеца не могаху очију одвојити од Страхиње.

Глас оде од уста до уста, у далека племена по Херцеговини, те поста прича: како има дијете од три педи, које пјева уз гусле пред намастиром душким, а пјева, веле, као вила, а пјесме му се сâме слажу у устима.

И то се узе као добар биљег, као њеко божје «знаменије.»

Али је Страхињи њешто недостајало, њешто са шта свак кораше Серавима, — не знадијаше књигу.

Једном, баш кад се опет о томе ријеч поведе пред намастиром, Серавим нацрта штапом на земљи Г. и рече маломе: — «Хајде баш да почнемо, кад су толико навалили! Ово ти је глагол, — тако се зове ово слово. Дед, утуви, па ... учини што треба! Хајдец!

Дијете се загледа у цртеж, па га прескочи трупачки.

Свијех спопаде смијех.

— Ва истину си сазнао за једно слово, али си га прескочио! Тако ће и с осталима бити! — рече Серавим.

Не зна се је ли се Серавим и даље служио тијем начином, али је истина да је Страхиња сваке недјеље лијепо напредовао у читању, а на Васкрс испјева апостол, по тврђењу игуманову и Дионисијеву, чатијаше једва њешто горе од Исаила Пресукаче.

И то бѝ друго чудо, о коме се такође начини прича. — «Има у Дужима ђаче самоуче, које зна књигу као игуман.»

На љето изучи Страхиња сав «Горски Вијенац» на изуст.

А ко би побројао све што он научи даље, друге јесени и прољећа!

— Да расте хиљадити дио по мјери како му знање напредује, изра-

стао би, валај, прави Страхињић! —
говораху калуђери.

Колико пута, послије сунчаног
захода, попне се Јокна на хумак
пред кућом, пак дозивље:

— Ооо, Страхињаааа!

— Ооо, Страхињ-ба-а-а-не-е-е-е!

Пошљедњи слогови разлијежу се
кроза вечерњу тишину, те одјекују
по брдима. Људи уморни одмарају
се пред кућама, те ће рећи, како ко:

— Ено дозивљу онога ситнога
грдомајчића!.. Онога знавеног сто-
врага!... Онога гуслара!... Онај раз-
говор Серавима Сточанина!

V

... Држ' се оне: Боље је да те Турчин
тјера сабљом, него Шваба пером!...

Протече њеколико година.

У очи великог Госпођина дне,
силни свијет навр'о к намастиру, на
вечерње.

Богомоља се сврши прије сунчаног смираја.

Младеж се похвата у коло. Пецива се натакоше на ражњеве. Огњеве плануше растркани по рудини. Загудјеше гусле.

Серавим, Ђенадије, Дионисије, Исаија (њекадашњи Исаило Пресукача), два нова ђака, кнез Милија са још њеколико главара, Јаков Крљача, Јокна, њихове двоје дјеце, двије жене, заове Јокнине, — сви се ти одвојише од велике гомиле испред намастира, те одоше средином душке долине.

Не прође много, а цестом што води од Дубровника наиђе натоварен коњ и за њим гончин, који сад ошину живинче.

— Камо га? — упита Серавим сељака.

— Не знам, али неће бити далеко. Ја сам кренуо из града пред подне, а он ми рече да ће одмах за мном. На Царини кад бјех, назријех

га једном на окуци, па и другом ту
иза брда, а ... а ено га! ено! ...

Сви махом одвојише очи са ков-
чегâ, које су преглѣдали, и обазри-
јеше се. Подалеко у равни, помоли
се коњик. И он зар угледа њих, јер
замаха рупцем, а коњ у сав трк за-
праши равницом ...

— А ће ћу растоварити, оче Се-
равиме?

— Право пред моју ћелију, —
одговори калуђер и поштапа се на-
пријед, пред осталима.

У тињи час, коњик бјеше пред
њима и слети као стријела са седла.

Бијаше то младић премалога ра-
ста, у њемачкој ношњи, под црно-
горском капом, здрав и окретан.

— Помоз' Бог! — једва изрече
и полетје у наручје Серавиму. Овај
мораде се сагнути, а путник добро
пропети на врх прстâ, докле им се
усне шљубише. А прионуше им у
дуг цјелив.

— Оче! Оче! викну младић из дубине душе.

— Дијете моје! — одазва се старац кроза сузе.

— Мајо!

— Таде, сине мој! — кликну жена и проплака му о врату.

Пошто се од матере одвоји, Тадија се ижљуби са свијема редом.

Кнез Милија и главари изметнуше пушке.

На тај знак разврже се коло, чељад поустајаше искрај пецива̂ и искрај гусала, те се силна гомила зајоса онијема у сусрет.

— Шта ли ће то бити? питаху неки.

То је могла питати само млађа чељад, из даљих племена̂.

Осуше се одговори и разговори:

— Долази Тадија Милошев?

— Дошао је с наука̂!

— У граду је био четири године!

— Доходио је сваке јесени, само лани није!

— О, брате, колико потроши Серавим за њега!

— Имао је и за кога! Бистра глава!

— О, брате, шта ли је могао научити за толико времена!

— Много, богме!

— Много, ја како, могао би у Њемачкој (Аустрији) хљеба имати с онијем што зна!

— Па неће се, ваљда, закалуђерити?

— Ко зна? Може бити касније, али сад ће отворити чколу!

— Чколу, велиш!? А ко ће га плаћати? ..

— А што ти знам! ..

— Богме, веле, Србија! ..

— Аја, брате, далеко је Србија!

— Што далеко? Послала је књиге. Ово је трећи товар данас стиг'о! ..

— А ја чух е је с тога доходио царски јавер у Требиње. Султан ће, кажу, помагати нашу чколу. Па ће, кажу, поотварати свуда чколе, свуд

по Херцеговини, е га краљеви на то нагнаше! ...

У толико се помијешаше. Настаде опет здрављење са сваким редом, са знанијем и незнанијем.

Мрак се ухвати кад се поново гомила размрви.

Калуђери, Тадија са родбином и поглавари, посједаше на по се, под црквенијем лицем, па стадоше јести хљеба и лука, јер бјеше пост. Пецива ће се начињати тек сутра, по летурђији. Али пред духовницима, као за накнаду, бјеху два мјешчића вина и ракије.

Млади учитељ наточи купе, пак устаде.

— Браћо! Испијмо стојке у славу божју, а за здравље мога поочима Серавима!

— Браћо моја драга, поочиму Луке Вукаловића не би зазорно да посини малога Тадију, сироту Тадију Милошева ...

Учитељу бризнуше сузе, те мораде прекинути за њеколико тренутака.

— ... Он ме с њим изједначи, те, божјом и његовом помоћу, враћам се у своју јадну и милу постојбину .. Враћам се и доносим бремена оружја, које кад узбуде у рукама новог нараштаја, дјеце ваше, ви стари и савладани ратници, рекох, кад у њиховијем рукама буде и кад се добро изуче њим владати, нико их неће моћи подјармити. Ви разумијете да је то оружје књига, и ја да сам први војвода у овоме ратовању што ће настати против незнања. Серавим посини и начини двије војводе. Један је рвао докле не изнеможе, али ће се и његов посао одазвати кад ли тад ли! Другога ево пред вама, малог Тадије, да настави ратовање *новијем оружјем*, како рече мој добротвор Серавим. Ви то, браћо, не разумијете све. Ето видим да се кнез Милија смије ће ја себе назвах

војводом, а дјечицу војском, али је тако! Ето Нијемци и сви остали Лацмани, нијесу јуначнији од нас — ни дао Бог! — а ни бројем нијесу премного одвојили, па владају над другима, за то што су просвијетљени. И ми ћемо се просвијетлити, не да подјармимо друге, него да себе ослободимо, најприје од незнања, па онда и од туђинаца. Бог ће нам помоћи и свети Сава, који и на небу о томе мисли. Бог нека благослови наш наум, нашега добротвора Серавима, нашу мајку Србију, која се баш матерински сјети нас. Послала нам је књиге, и шиљаће и унапријед све што год узможе, откидајући од својих уста. Е, сретно да Бог да било! ..

— Чујеш дијете! Тако ми овог рама Ристова и причешћа, кога сам грјешан, у њему узимао, смијах се од милине ће ти тако лијепо китиш, тако лијепо, валај да бих те сву ноћ слушао, а не насмијах се чему

другом! — рече кнез Шиљчина. — Ми смо, болан, људи прости, али ми рекосмо: да се «не мјере људи пећу, него памећу», да «памет царује, а снага кладе ваља», да «више ваља знати, него имати», да: «бој не бије свијетло оружје, него срце у јунака», а то срце може бити у мањег од тебе ...

— Може, богме! — настави Стјепан Вукаловић. — Ето, покојни ми брат Ристан, — знате га сви, — не бијаше ни три прста виши од Тадије, а бјеше ли змаја надањ? ...

— А што рече да нас Латини надгорњаше само својом мудрошћу, — преузе кнез, — и та ти је као из јеванђеља! Турска сила сломи наше царство на Косову, па онда и нашега Херцега Шћепана у овијем врлетима, али не сломи мудре Дубровчане ...

— Дубровчани нијесу Латини, него наша браћа! — поучи га најмлађи калуђер Исаија.

— Ама знам и ја, чôче, да су нашега језика, него у њих је наука кâô у Латина, што сам хтио рећи!

— Е, да те Бог поживи! викну Тадија!

Јокна плакаше на сав мах.

Серавим уздрхталом сухом руком прихвати купу. Његове сиједе вјеђе узвише се под натуштенијем борама пространога чела. Заводњеле раширене зјенице његове, блистаху као два алама.

— Срећан био овај час састанка, синко! Срећан ти и благословен нови посао, ново оружје! Бог јаки нека ни помогне и благослови све оно што ти помену мало прије, а нада све и питому мајку Србију и јуначку Црну Гору! ....

И двије године касније, кад се Серавим Сточанин са свијетом растајао, видјеше на његову лицу исти онаки израз као при оној здравици.

Узвиле му се сиједи обрве под натуштенијем борама и зјенице пуне сузе растегле се, али му се око усана, кроз болове, отимаше слабушан осмијак.

Јер под оружницом плакаше гомила ђачића око свога учитеља, његова посинка, малога Тадије Милошева.

— Бог да прости честитог свешеника и јунака српског: Серавима Сточанина! — рече свак око нега.

— Бог да благослови његову замисао, српску школу у онијем крајевима, *то ново оружје!*

